

**Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων**

**Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Διακυβέρνηση και Δημόσιες Πολιτικές»**

**Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις στο Αιγαίο κατά τη
περίοδο διακυβέρνησης Ερντογάν**

Νικόλαος Ζέρβας

Κόρινθος, Οκτώβριος 2023

University of Peloponnese
Faculty of social and Political Sciences
Department of Political Studies and International Relations

Master Program in
«Governance and Public Policies»

Greek – Turkish relations in the Aegean during the
Erdogan administration

Nikolaos Zervas

Corinth, October 2023

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Με την παρούσα δήλωση:

1. Δηλώνω ρητά και ανεπιφύλακτα ότι η διπλωματική εργασία που σας καταθέτω αποτελεί προϊόν δικής μου πνευματικής προσπάθειας, δεν παραβιάζει τα δικαιώματα τρίτων μερών και ακολουθεί τα διεθνώς αναγνωρισμένα πρότυπα επιστημονικής συγγραφής, τηρώντας πιστά την ακαδημαϊκή δεοντολογία.
2. Οι απόψεις που εκφράζονται αποτελούν αποκλειστικά ευθύνη του/ης συγγραφέα/ως και ο/η επιβλέπων/ουσα, οι εξεταστές, το Τμήμα και το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου δεν υιοθετούν κατ' ανάγκη τις εκφραζόμενες απόψεις ούτε φέρουν οποιαδήποτε ευθύνη για τυχόν λάθη και παραλείψεις.

Ο/Η δηλών/ούσα

.....
(Υπογραφή)

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ την επιβλέπουσα καθηγήτρια κυρία Μπότσιου Κωνσταντίνα για τη βοήθεια και την καθοδήγηση που μου παρείχε.

Περιεχόμενα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Ιστορικό πλαίσιο ελληνοτουρκικών σχέσεων.....	7
1.1 Εισαγωγή	11
1.2 Μεθοδολογία- Ερευνητικά Ερωτήματα.....	12
1.3 Από τον Κεμάλ έως τον Ερντογάν. Η Τουρκική εξωτερική πολιτική	13
1.3.1 Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο	13
1.3.2 Στην διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου	14
1.4 Μετά τον Ψυχρό Πόλεμο.....	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η άνοδος του Ερντογάν στην εξουσία και οι φάσεις της	16
2.1 Η ώρα του ΑΚΡ.....	16
2.2 Η μεταβατική περίοδος.....	18
2.3 Η κυριαρχία και η έναρξη της σύγκρουσης με τον Γκιουλέν 2010-2016	20
2.4 Το πραξικόπημα και η ύστερη περίοδος	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Επίκεντρο το Αιγαίο - Συμπεράσματα	25
3.1 Η ανάλυση της περιόδου.....	25
3.1.1 Μία ανάλυση ποσοτικών στοιχείων.....	26
3.1.2 Μία ανάλυση των ποιοτικών στοιχείων.....	37
3.2 Αποτιμώντας τις σχέσεις Ελλάδας - Τουρκίας επί Ερντογάν	46
3.3 Επίλογος.....	49
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	51

Περίληψη

Η παρούσα εργασία επιχειρεί μια σχολαστική εξέταση του πολύπλευρου τοπίου των ελληνοτουρκικών σχέσεων καθ' όλη τη διάρκεια της θητείας του Προέδρου Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν. Αρχικά, η ενότητα της μεθοδολογίας περιγράφει με λεπτομέρεια τα ερευνητικά ερωτήματα που καθοδηγούν τη μελέτη, παρέχοντας εικόνα του αναλυτικού πλαισίου που χρησιμοποιήθηκε.

Το επόμενο Κεφάλαιο ξεδιπλώνει το ιστορικό υπόβαθρο της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, παρακολουθώντας την πορεία της από την κεμαλική εποχή έως την ηγεσία του Ερντογάν. Αυτή η διερεύνηση περιλαμβάνει τόσο την περίοδο μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά και την εποχή μετά τον Ψυχρό Πόλεμο, προσφέροντας μια πλαισιακή βάση για την κατανόηση της γεωπολιτικής δυναμικής εντός της οποίας εκκίνησε η διακυβέρνηση Ερντογάν.

Το Κεφάλαιο 2 εμβαθύνει στην άνοδο του Ερντογάν στην εξουσία, ξεδιπλώνοντας βασικές φάσεις όπως τα πρώτα του χρόνια, η μεταβατική περίοδος, η εδραίωση της εξουσίας και οι αντιπαραθέσεις με το κίνημα Γκιουλέν. Η αφήγηση εκτυλίσσεται χρονολογικά, διαφωτίζοντας κομβικά γεγονότα από το 2010 έως τα επακόλουθα της απόπειρας πραξικοπήματος το 2016, παρέχοντας μια ολιστική προοπτική για την ηγεσία του Ερντογάν.

Το Κεφάλαιο 3 επικεντρώνεται με μεγαλύτερη έμφαση στο Αιγαίο, το οποίο λειτουργεί ως χωνευτήρι για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις κατά τη διάρκεια της θητείας του Ερντογάν. Το τμήμα αυτό πραγματοποιεί μια ενδελεχή αξιολόγηση των διμερών σχέσεων, εξετάζοντας ποσοτικά στοιχεία σχετικά με τις παραβιάσεις του ελληνικού εναέριου χώρου και των ελληνικών υδάτων από την Τουρκία. Επιπλέον, προσφέρει μια ποιοτική ανάλυση αυτών των παραβιάσεων, παρέχοντας μια ολοκληρωμένη κατανόηση της πολυπλοκότητας και των προκλήσεων που ενυπάρχουν σε αυτό το γεωπολιτικό πεδίο. Ταυτόχρονα γίνεται σαφής η σύνδεση των διαφόρων φάσεων της εσωτερικής πολιτικής κατάστασης της Τουρκίας με την πολιτική της -ιδίως- στο Αιγαίο.

Η έρευνα ολοκληρώνεται επιχειρώντας να αναδείξει -ως συμπέρασμα- μια αξιολόγηση, η οποία συνθέτει τα ευρήματα και υπογραμμίζει τις αποχρώσεις

περιπλοκές των ελληνοτουρκικών σχέσεων υπό την ηγεσία του Ερντογάν. Ο συγκερασμός ποσοτικών και ποιοτικών αναλύσεων επιχειρεί να εμπλουτίσει τον επιστημονικό διάλογο για τις διεθνείς σχέσεις, και να παράσχει μια πηγή για τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής, τους ακαδημαϊκούς και τα άτομα που ενδιαφέρονται έντονα για τη διαρκώς εξελισσόμενη γεωπολιτική της Ανατολικής Μεσογείου.

Abstract

This paper attempts a thorough examination of the multifaceted landscape of Greek-Turkish relations throughout the tenure of President Recep Tayyip Erdogan. First, the methodology section describes in detail the research questions guiding the study, providing insight into the analytical framework used.

The next Chapter unfolds the historical background of Turkish foreign policy, tracing its course from the Kemalist era to Erdogan's leadership. This investigation encompasses both the post-World War I and post-World War II periods, as well as the post-Cold War era, offering a contextual basis for understanding the geopolitical dynamics within which the Erdoğan administration was launched.

Chapter 2 delves into Erdogan's rise to power, unfolding key phases such as his early years, the transition period, the consolidation of power, and the confrontations with the Gülen movement. The narrative unfolds chronologically, illuminating pivotal events from 2010 to the aftermath of the 2016 coup attempt, providing a holistic perspective on Erdogan's leadership.

Chapter 3 focuses with greater emphasis on the Aegean, which has served as a melting pot for Greek-Turkish relations during Erdogan's tenure. This section conducts a thorough assessment of bilateral relations, examining quantitative evidence regarding violations of Greek airspace and Greek waters by Turkey. In addition, it offers a qualitative analysis of these violations, providing a comprehensive understanding of the complexities and challenges inherent in this geopolitical field. At the same time, the connection between the various phases of Turkey's internal political situation and its policy -especially- in the Aegean becomes clear.

The research concludes by attempting to highlight - as a conclusion - an evaluation, which synthesizes the findings and highlights the nuanced complications of Greek-Turkish relations under the leadership of Erdogan. Bringing together quantitative and qualitative analyses attempts to enrich the scholarly dialogue on international relations, and to provide a resource for policymakers, academics, and individuals keenly interested in the ever-evolving geopolitics of the Eastern Mediterranean.

Κατάλογος Πινάκων – Διαγραμμάτων

Πίνακας 1: Παραβιάσεις Εθνικών Χωρικών Υδάτων	30
Πίνακας 2: Παραβιάσεις Κανόνων Εναέριας Κυκλοφορίας	30
Πίνακας 3: Παραβιάσεις Εθνικού Εναέριου Χώρου	31
Πίνακας 4: Οπλισμένοι Σχηματισμοί.....	32
Πίνακας 5: Εμπλοκές	32
Πίνακας 6: Υπερπτήσεις Εθνικού Εδάφους.....	33
Πίνακας 7: Σύνολο Αεροσκαφών	33
Πίνακας 8: Αριθμός Μεταναστών/Προσφύγων.....	39
Πίνακας 9: Εξέλιξη Αιτήσεων Ασύλου.....	40

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ιστορικό πλαίσιο ελληνοτουρκικών σχέσεων

1.1 Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία στοχεύει να ασχοληθεί με τις ελληνοτουρκικές σχέσεις κατά την περίοδο Ερντογάν. Η μελέτη μιας τέτοιας -εξελισσόμενης ακόμα- περιόδου είναι εξαιρετικά κρίσιμη και χρήσιμη καθώς συνδέει τις εσωτερικές πολιτικές φάσεις της Τουρκίας με την εξωτερική της πολιτική, ενώ ταυτόχρονα, αναδεικνύει όρια και πολιτικές στοχεύσεις του Ερντογάν, καθώς και την δική του εξέλιξη.

Η Ελλάδα, από το 1974 και μετά, είναι μια χώρα με σταθερούς δημοκρατικούς θεσμούς, προσηλωμένη σε κανόνες και ενταγμένη όχι μόνο στο NATO (όπως και η Τουρκία) αλλά και στην Ευρωπαϊκή Ένωση ικανοποιώντας τα κριτήρια που σε επίπεδο θεσμών αυτή θέτει. Η Τουρκία από την άλλη, από την γέννησή της επεφύλαξε έναν ιδιαίτερο ρόλο στον στρατό ο οποίος από το 1970 έως το 2015 είχε παρέμβει άμεσα ή έμμεσα πολλαπλές φορές. Το πραξικόπημα του 2016 ήταν η πιο πρόσφατη και έμελλε να λήξει με νικητή τον Ερντογάν και να το ακολουθήσει ένα «ξεκαθάρισμα λογαριασμών» με ένα τεράστιο αριθμό διώξεων εναντίον των αντιπάλων του. Ανάμεσα όμως στην εκκίνηση της διακυβέρνησης του Ερντογάν και στο πραξικόπημα του 2016, η πορεία, κάθε άλλο παρά ομαλή ήταν. Ο Ερντογάν (χωρίς καν το δικαίωμα να είναι πρωθυπουργός ο ίδιος αρχικά παρά την νίκη του κομματός του) βρέθηκε εγκλωβισμένος στο θεσμικό πλαίσιο που είχε λίγο-πολύ προκύψει μετά την δικτατορία του Κενάν Εβρέν. Προτεραιότητά του εμφανίστηκε να είναι η ένταξη στην ΕΕ, για την επίτευξη ενός τέτοιου στόχου όμως θα ήταν αναγκαίες μεγάλες θεσμικές αλλαγές που θα περιορίζαν τα όρια παρέμβασης του στρατού στην πολιτική ζωή, περιθωριοποιώντας τον. Ουσιαστικά λοιπόν, η φάση αυτή σήμαινε και την ανάγκη ομαλών σχέσεων με την Ελλάδα η οποία ήταν ήδη μέλος της ΕΕ. Αυτό θα άλλαζε σταδιακά στις επόμενες φάσεις όταν το εσωτερικό πολιτικό σκηνικό θα είχε -και με θεσμικούς όρους- διαμορφωθεί υπέρ του Ερντογάν. Τότε θα άρχιζαν να αναδεικνύονται και άλλα χαρακτηριστικά της πολιτικής του τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό (ιδίως αν τα δει κάποιος συνδυαστικά με

διεθνή γεγονότα όπως η Αραβική άνοιξη και η άνοδος των Αδελφών Μουσουλμάνων).

Αυτή η μεταστροφή απεικονίζεται στην παρούσα έρευνα, τα ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία καταδεικνύουν τις διαφοροποιήσεις και την σύνδεσή τους με διαφορετικές φάσεις της εσωτερικής πολιτικής σκηνής.

1.2 Μεθοδολογία- Ερευνητικά Ερωτήματα

Ουσιαστικά πρόκειται να χρησιμοποιήσουμε την βιβλιογραφική επισκόπηση ως βασική μεθοδολογική προσέγγιση. Με τη χρήση αυτής της προσέγγισης, θα πραγματοποιηθεί μια ολοκληρωμένη βιβλιογραφική ανασκόπηση με τη χρήση βιβλίων και άρθρων (Ελληνικά και ξενόγλωσσα) με στόχο την μεγαλύτερη δυνατή κάλυψη της σχετικής βιβλιογραφίας.

Μέσω αυτής της μελέτης της βιβλιογραφίας θα προκύψει και ο προσδιορισμός του ποια από αυτά (έρευνες, άρθρα και βιβλία) είναι συναφή με το συγκεκριμένο θέμα και θα βοηθήσουν στην καλύτερη κατανόηση του θέματος συνολικά. Στην πράξη αυτό σημαίνει μια διαδικασία που συμπεριλαμβάνει την ανάλυση τίτλων και περιλήψεων, προκειμένου να επιλεγούν εκείνα που απαντούν καλύτερα στα πρωτογενή ερευνητικά ερωτήματα και συμβάλλουν στην περαιτέρω κατανόηση του θέματος. Στη συνέχεια, θα ερευνηθούν διεξοδικά τα επιλεγμένα κείμενα προκειμένου να απαντηθούν με πληρότητα τα ερωτήματα. Αξίζει να σημειωθεί πως κατά την διάρκεια εκπόνησης μιας μελέτης με την χρήση της βιβλιογραφικής επισκόπησης αναπτύσσεται μια δυναμική σχέση ανάμεσα στην βιβλιογραφία και το κείμενο, «καθοδηγώντας» στην ουσία πλευρές του κειμένου και των ερωτημάτων μέσα από δύο επίπεδα, δηλαδή τόσο μέσα από διερευνημένες όψεις ερωτημάτων όσο και μέσα από τα βιβλιογραφικά κενά που μπορούν να εντοπιστούν (Creswell, 2021).

Η επιτυχία μιας βιβλιογραφικής ανασκόπησης εξαρτάται από διάφορους παράγοντες (Ζαφειρόπουλος, 2015), μεταξύ των οποίων οι ακόλουθοι:

- α) πόσο εξαντλητική είναι η αναζήτηση και ο εντοπισμός των στοιχείων στη βιβλιογραφία
- β) πόσο γνήσια και αμετάβλητη είναι η παρουσίαση των στοιχείων
- γ) πόσο υψηλή είναι η ικανότητα του ερευνητή για σύνθεση και ερμηνευτική γραφή

δ) πόσο ακριβής και πλήρης είναι η βιβλιογραφική τεκμηρίωση.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που πρόκειται να μας απασχολήσουν κινούνται γύρω από τον πυρήνα της εξέλιξης των Ελληνοτουρκικών σχέσεων στην (έως τώρα) περίοδο του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν. Ειδικότερα το πολιτικό πλαίσιο σε κάθε περίοδο της διακυβέρνησης του Ερντογάν, το ποιος ήταν ο εσωτερικός συσχετισμός δυνάμεων στην Τουρκία και πως εξελίχθηκε, το πως η εξέλιξη αυτού του συσχετισμού δυνάμεων επηρέασαν την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας. Γύρω από αυτά θα διερευνηθούν και κάποια άλλα ερωτήματα και γεγονότα.

1.3 Από τον Κεμάλ έως τον Ερντογάν. Η Τουρκική εξωτερική πολιτική

1.3.1 Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

Μετά τη λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, η Οθωμανική Αυτοκρατορία θα ήταν πλέον παρελθόν. Η Τουρκική Δημοκρατία που προέκυψε ως διάδοχός της, ανακηρύχθηκε επίσημα στις 29 Οκτωβρίου 1923, με τον Μουσταφά Κεμάλ να υπηρετεί ως ο πρώτος πρόεδρος και τον Ισμέτ Ινονού ως ο πρώτος πρωθυπουργός. Η επικύρωση της Συνθήκης της Λωζάνης (24 Ιουλίου 1923) ήταν η πρώτη σημαντική πολιτική πράξη του νεοσύστατου κράτους το οποίο είχε δύο πρωταρχικούς στόχους: να ενισχύσει την ήδη εδραιωμένη εσωτερική σταθερότητα της χώρας και να κερδίσει την έγκριση των άλλων εθνών σε όλο τον κόσμο ως νόμιμο κράτος (Kuniholm, 2008).

Σε αυτό το πλαίσιο, το μεταρρυθμιστικό έργο του Κεμάλ στο εσωτερικό της χώρας διατυπώθηκε ως μετωπική επίθεση κατά των δυνάμεων της ισλαμικής ορθοδοξίας, τόσο συμβολικά όσο και ουσιαστικά: καταργήθηκε το χαλιφάτο, απαγορεύτηκε το φέσι, υιοθετήθηκαν το Γρηγοριανό ημερολόγιο, ο ελβετικός αστικός και ο ιταλικός ποινικός κώδικας, το λατινικό αλφάβητο, επιβλήθηκε η χρήση των επιθέτων, προωθήθηκε η πολιτική χειραφέτηση των γυναικών, καθιερώθηκε η Κυριακή ως αργία και πολλά άλλα (Dupond, 1998).

Ο Κεμάλ απέρριψε τις αναθεωρητικές παντουρανικές και πανισλαμικές ιδέες, γεγονός που του επέτρεψε να επικεντρώσει τη στρατηγική του στην ανασύσταση και τη μεταρρύθμιση της χώρας. Η κεμαλική αρχή "ειρήνη στο εσωτερικό, ειρήνη στον

κόσμο" αντικατοπτρίζει με ακρίβεια τις εξελίξεις της εποχής όταν εφαρμόζεται στο επίπεδο της εξωτερικής πολιτικής που ισχύει σήμερα. Μια αδύναμη Τουρκία, που από την πλευρά των ηττημένων του Α' Παγκοσμίου Πολέμου μετατοπίστηκε πολιτικά στην πλευρά των νικητών (Göl,χχ) , παρουσιάστηκε ως μια δύναμη του status quo, η οποία προσπαθούσε να επιλύσει διπλωματικά τα πολλά εκκρεμή ζητήματα που άφηνε ανοιχτά η Συνθήκη της Λωζάννης (1923): το ζήτημα των Στενών, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις, το καθεστώς της Μοσούλης, το ζήτημα της επαρχίας της Αλεξανδρέττας (Χατάι) και άλλα ζητήματα. Η Τουρκία μπόρεσε να ελιχθεί με επιτυχία στο διεθνές περιβάλλον θέτοντας στόχους που ήταν τόσο περιορισμένοι όσο και ρεαλιστικοί. Εξομάλυνε τις σχέσεις της με την Ελλάδα, έγινε δεκτή στην Κοινωνία των Εθνών το 1932 και προσπάθησε να εξισορροπήσει ορθολογικά την αυξανόμενη απειλή που συνιστούσε η Ιταλία. Όλα αυτά τα επιτεύγματα κατέστησαν δυνατά χάρη στην απόφαση της Τουρκίας να θέσει στόχους περιορισμένους και ρεαλιστικούς. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι επιδέξιοι διπλωματικοί ελιγμοί είχαν ως αποτέλεσμα την προσάρτηση της επαρχίας Hatay (1939), η οποία θεωρείται το κορυφαίο επίτευγμα της περιόδου.

1.3.2 Στην διάρκεια του Β' Παγκοσμίου

Στις παραμονές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η Τουρκική Δημοκρατία βρέθηκε στο επίκεντρο των διπλωματικών πιέσεων των μεγάλων χωρών να συμμετάσχει στη σύγκρουση. Ωστόσο, τηρώντας μια στρατηγική γνωστή ως «ενεργητική ουδετερότητα» (Webber,1993), μπόρεσε να αντισταθεί στις απαιτήσεις που της έθεταν τόσο ο Άξονας όσο και οι Σύμμαχοι. Ως αποτέλεσμα, δεν εισήλθε στον πόλεμο μέχρι να επιλυθούν όλα, γεγονός που της επέτρεψε να διατηρήσει την ακεραιότητα της επικράτειάς της. Και πάλι, η στάση αυτή ήταν εξαιρετικά ρεαλιστική, καθώς, δεδομένης της πολιτικής και στρατιωτικής ευπάθειας της Τουρκίας, οποιαδήποτε άλλη επιλογή θα ήταν εξαιρετικά ριψοκίνδυνη. Ο Ινονού κατάφερε να μετατρέψει με επιτυχία αυτό το μειονέκτημα, σε διπλωματικό πλεονέκτημα. Κατάφερε να διεκδικήσει την εκπλήρωση ακόμη και των συμβατικών συμμαχικών υποχρεώσεων πείθοντας τους Συμμάχους ότι ο Στάλιν αποτελούσε τον ίδιο βαθμό κινδύνου για την Τουρκία με τον Χίτλερ. Η πολιτική της «ενεργητικής (ή επιτήδειας) ουδετερότητας» συμπυκνώθηκε στο σύνολό της με την υπογραφή της συνθήκης μη επίθεσης με τη Γερμανία την άνοιξη του 1941. Μετά τον θρίαμβο των Συμμάχων, η γεωγραφική

ακεραιότητα της Τουρκίας παρέμεινε, αλλά η χώρα αναγκάστηκε να προσαρμοστεί στη μεταβαλλόμενη δυναμική του διεθνούς συστήματος (Hale, 2000).

1.4 Μετά τον Ψυχρό Πόλεμο

Ως αποτέλεσμα της κατάρρευσης του ανατολικού μπλοκ και της έναρξης του Αμερικανικού μονοπολισμού (που κάποιοι θα ονομάσουν Pax Americana), η Τουρκία αναζητά έναν νέο ρόλο για να διαδραματίσει σε ένα διεθνές περιβάλλον που όμως είναι ασταθές. Ταυτόχρονα, η άμεση γειτονιά της βυθίστηκε σε θρησκευτικές και εθνοτικές διαμάχες. Υπό την καθοδήγηση του Τουργκούτ Οζάλ, η συμμετοχή της Τουρκίας στον Πόλεμο του Κόλπου (1991) σηματοδότησε μια απόκλιση από την παθητικότητά της κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου. Ταυτόχρονα, η ανάπτυξη των σχέσεων με τα νέα ανεξάρτητα κράτη της Κεντρικής Ασίας και του Καυκάσου μετέτρεψε γρήγορα την Τουρκία σε σημαντικό περιφερειακό παράγοντα στα αντίστοιχα υποσύστημα. Λόγω της αστάθειας που προκλήθηκε από τη διαμόρφωση ισλαμικών και κουρδικών ταυτοτήτων, ο ρόλος του στρατού αν δεν ενισχύθηκε παρέμεινε εξαιρετικά σημαντικός στην διαμόρφωση τόσο της εσωτερικής όσο και της εξωτερικής πολιτικής (Ataman, 2002). Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, η Τουρκία υιοθέτησε μια σημαντικά πιο επιθετική προσέγγιση στις εξωτερικές της υποθέσεις, χρησιμοποιώντας τη στρατηγική της «διπλωματίας των κανονιοφόρων» σε αρκετές περιπτώσεις (Κύπρος-S300, Ελλάδα-Ιμια, Συρία-Οτσαλάν). Η στάση αυτή είχε ως αποτέλεσμα την αποξένωση από την Ευρώπη (αποκλεισμός από τις συνομιλίες για τη διεύρυνση του Λουξεμβούργου το 1997) και την αδυναμία της να αναδειχθεί ως περιφερειακή δύναμη στο περιβάλλον που διαμορφώθηκε μετά τον Ψυχρό Πόλεμο. Η μονοδιάστατη υποχώρηση στην προβολή στρατιωτικής ισχύος ήταν πολύ αποκομμένη από την εξελισσόμενη κουλτούρα ασφάλειας στην Ευρώπη (Hale, 2000).

Ωστόσο, στις αρχές του επόμενου αιώνα, οι συνθήκες ήταν πιο ενθαρρυντικές: η σύλληψη του Οτσαλάν μείωσε τις εντάσεις στο κουρδικό μέτωπο και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο παραχώρησε στην Τουρκία το καθεστώς υποψήφιας χώρας στη Σύνοδο Κορυφής του Ελσίνκι το 1999. Το Ευρωπαϊκό νομικό και πολιτικό κεκτημένο και η ανάγκη εφαρμογής των κριτηρίων της Κοπεγχάγης για την περαιτέρω προώθηση της προσπάθειας ένταξης στην ΕΕ λειτούργησαν ως καταλύτης για την απελευθέρωση πολιτικών δυνάμεων που είχαν περιοριστεί στο εσωτερικό της χώρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η άνοδος του Ερντογάν στην εξουσία και οι φάσεις της.

2.1 Η ώρα του ΑΚΡ

Στις 17 Δεκεμβρίου 1997, ιδρύθηκε το Κόμμα Αρετής (Fazilet Partisi) από τον Ρετσάι Κουτάν ως μία προσπάθεια εκδήλωσης του πολιτικού Ισλάμ μέσα από μία πολιτική οντότητα. Τότε είναι που προβάλλει η αντίθεση μεταξύ εκσυγχρονιστών/νεοτεριστών και παραδοσιακών ισλαμιστών. Ωστόσο, το Κόμμα Αρετής απαγορεύτηκε στις 22 Ιουνίου 2001 μετά από απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Τουρκίας το οποίο το κήρυξε παράνομο. Αυτό οδήγησε στην ίδρυση του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ) τον Αύγουστο του 2001, με τον Ταγίπ Ερντογάν να αναλαμβάνει την ηγεσία (Kizilyurek, 2010). Ο Ερντογάν, που γεννήθηκε το 1954 στην Κωνσταντινούπολη, διέθετε ένα πραγματικά λαϊκό κοινωνικό υπόβαθρο που συνέβαλε στην επακόλουθη άνοδο της δημοτικότητάς του στον χώρο της πολιτικής. Ολοκλήρωσε την εκπαίδευσή του σε ένα μουσουλμανικό λύκειο (είναι γνωστά ως Imam Hatip) , και στη συνέχεια απέκτησε πτυχίο διοίκησης επιχειρήσεων από το Πανεπιστήμιο του Μαρμαρά (Κυριαζής 2013). Σύμφωνα με τον Υφαντή (2016), αρχικά, είχε ισλαμικές πεποιθήσεις που τον αποθάρρυναν ακόμα και από χειραψίες με γυναίκες λόγω της αντίληψής του ότι πρόκειται για αμαρτωλή πράξη. Επιπλέον, απέφευγε να χαιρετά άτομα που κάθονταν σε καφετέριες και εξέφραζε την αντίθεσή του στην ένταξη των γυναικών σε πολιτικές θέσεις. Στη συνέχεια, μετά από μια ανεπιτυχή προσπάθεια να εξασφαλίσει μια βουλευτική έδρα το 1991 και μετά από μια σειρά από εσωκομματικές διαμάχες, διεκδίκησε τη θέση του δημάρχου στην Κωνσταντινούπολη το 1994 και αναδείχθηκε νικητής. Κατά τη διάρκεια της θητείας του ως δήμαρχος της Κωνσταντινούπολης, αντιμετώπισε αποτελεσματικά σημαντικές προκλήσεις, συμπεριλαμβανομένης της ύδρευσης, των μεταφορών και της διαχείρισης των αποβλήτων, με αποτέλεσμα μια επιτυχημένη θητεία.

Σύμφωνα με τον Μιχαλακόπουλο (2012), η δημοτικότητα του Ερντογάν γνώριζε σταδιακή άνοδο, με αποτέλεσμα την αρνητική αντίδραση του κεμαλικού καθεστώτος, το οποίο γινόταν όλο και πιο δυσαρεστημένο με αυτήν την αναδυόμενη πολιτική προσωπικότητα. Η αντίδραση του «βαθέος κράτους» μετουσιώθηκε σε πράξη μέσα από την φυλάκισή του τον Μάρτιο του 1997 και την επακόλουθη απομάκρυνσή του

από τη θέση του δημάρχου. Πράγματι, το προαναφερθέν μέτρο που εφαρμόστηκε από την κεμαλική κυβέρνηση λειτούργησε -εν τέλει- ενισχυτικά στις πολιτικές του φιλοδοξίες, καθώς συγκέντρωσε σημαντική υποστήριξη από την πλειοψηφία του πληθυσμού. Ταυτόχρονα, υπό το πρίσμα της πολιτικά ταραχώδους δεκαετίας του 1990, θα μπορούσε κάποιος παρατηρητής να υποστηρίξει πως ο τουρκικός πληθυσμός συνέδεσε, σχεδόν ταύτισε, τις ανησυχίες του για το μέλλον με την ατομική προσπάθεια του δημάρχου. Ένα σημαντικό τμήμα του τουρκικού πληθυσμού είχε την πεποίθηση ότι ο Ερντογάν διέθετε την ικανότητα να αντιμετωπίσει τα κυρίαρχα ζητήματα που προκαλούσαν ανησυχία και προβληματισμό. Η σχέση που δημιουργήθηκε μεταξύ της ηγεσίας του ΑΚΡ και του λαού οδήγησε στην ανάπτυξη μιας δυναμικής σύνδεσης μεταξύ εξουσίας και κοινωνίας, καθώς και στην επανεφεύρεση ενός ρόλου για το Ισλάμ στο πλαίσιο της τουρκικής εθνικής ταυτότητας (Μιχαλακόπουλος, 2012).

Το ΑΚΡ, μέσω του σημαντικού ανθρώπινου δυναμικού του, ουσιαστικά καθιερώθηκε ως ένα πολιτικό κόμμα που απευθύνεται στην κεντροδεξιά εκλογική «αγορά» της Τουρκίας, προβάλλοντας μια συντηρητική κοινωνική στάση. Εξετάζοντας την οικονομική πτυχή του προγραμματικού λόγου του ΑΚΡ, θα έλεγε κάποιος πως το κόμμα τοποθετήθηκε υποστηρίζοντας φιλελεύθερες πολιτικές. Στο πρόγραμμά του, το ΑΚΡ υπογράμμισε τη σημασία της επιχειρηματικής κίνησης της Τουρκίας, της γεωστρατηγικής θέσης και του ιστορικού πλαισίου στη διαμόρφωση της προόδου του έθνους (Kizilyurek, 2010). Ο Ερντογάν ανέλαβε διάφορες δεσμεύσεις στο προεκλογικό του πρόγραμμα, μεταξύ των οποίων η προώθηση του εκδημοκρατισμού, η προστασία των θρησκευτικών ελευθεριών, οι προσπάθειες για την καταπολέμηση της κυβερνητικής διαφθοράς, η υποστήριξη των αρχών της ελεύθερης αγοράς και η υποστήριξη της ένταξης της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Υφαντής, 2016).

Το αποτέλεσμα των εκλογών που διεξήχθησαν στις 3 Νοεμβρίου 2002 ήταν μια τεράστια νίκη του ΑΚΡ, ενός πολιτικού κόμματος που είχε ιδρυθεί μόλις 15 μήνες πριν. Παρά τη σύντομη ύπαρξή του, το ΑΚΡ κατάφερε να εξασφαλίσει ένα σημαντικό ποσοστό της λαϊκής ψήφου, που ανήλθε στο 34,28%, και κατέκτησε 363 έδρες στο κοινοβουλευτικό σώμα. Αντίθετα, το CHP, το κόμμα της Κεμαλικής παράδοσης, συγκέντρωσε το 13,39% των ψήφων και εξασφάλισε 178 έδρες στο κοινοβούλιο. Επιπλέον, στην Εθνοσυνέλευση αναδείχθηκαν 9 ανεξάρτητοι Κούρδοι βουλευτές (Μούδουρος, 2011). Στο κομμάτι του εκλογικού σώματος που επέλεξε το ΑΚΡ

αθροίζονταν και άτομα που δεν ασπάζονταν το πολιτικό Ισλάμ. Ένας σημαντικός αριθμός ατόμων προερχόταν από τις κουρδικές περιοχές, καθώς και από τα αριστερά τμήματα της κοινωνίας. Οι Κούρδοι παρουσίασαν ένα μοτίβο ευθυγράμμισης με το κόμμα του Ερντογάν, παρόμοιο με την προηγούμενη υποστήριξή τους προς το κόμμα του Ερμπακάν, με βάση την αντίληψη ότι η διακυβέρνηση του ΑΚΡ θα οδηγούσε σε βελτίωση των εσωτερικών τους συνθηκών διαβίωσης, αλλά και των δικαιωμάτων εντός της Τουρκίας. Το ΑΚΡ συγκέντρωσε την υποστήριξη των αριστερών ψηφοφόρων ως απάντηση στο παγιωμένο κεμαλικό κατεστημένο (Λίτσας, 2007).

Μετά τις εκλογές ο Γκιούλ αναλαμβάνει την διακυβέρνηση στην Τουρκία (με μια μονοκομματική κυβέρνηση, ολοκληρώνεται έτσι ένας υπερδεκαετής κύκλος σχηματισμού συμμαχικών κυβερνήσεων). Παρ' όλα αυτά, προκειμένου ο Ερντογάν να αναλάβει τη θέση του πρωθυπουργού, ήταν επιβεβλημένη η τροποποίηση του Συντάγματος, λαμβάνοντας υπόψη τον προηγούμενο πολιτικό αποκλεισμό του. Ο Ερντογάν ανέλαβε τη θέση του πρωθυπουργού της Τουρκίας στις 15 Μαρτίου 2003 (Κουσκουβέλης και Λίτσας 2013).

2.2 Η μεταβατική περίοδος

Το ΑΚΡ, με επικεφαλής τον Ερντογάν, κατέχει την κυβερνητική εξουσία στην Τουρκία από το 2002, γεγονός που αποδεικνύει τη διαρκή δημοτικότητά του στην τουρκική κοινωνία. Ο μετασχηματισμός της τουρκικής δημοκρατίας από κοινοβουλευτικό σε προεδρικό σύστημα, που παρέχει στον πρόεδρο εκτεταμένη πολιτική κυριαρχία και έλεγχο των θεσμών με διάφορα μέσα, ήταν μια σταδιακή διαδικασία (BBC, 2017). Η πολιτική σταδιοδρομία του Ερντογάν διαμορφώνεται κυρίως από την παρελθούσα θυματοποίησή του. Το 1997 φυλακίστηκε για τέσσερις μήνες λόγω κατηγοριών για υποκίνηση θρησκευτικού μίσους, διά της απαγγελίας ενός ποιήματος, από το προηγούμενο αυταρχικό καθεστώς, το οποίο υποστήριζε σταθερά την κοσμικότητα και απαγόρευε τα θρησκευτικά κίνητρα στις κρατικές υποθέσεις. Παρόλο που η πολιτική απαγόρευση που του επιβλήθηκε άρθηκε αργότερα από το κοινοβούλιο, ο Ερντογάν υποστήριξε ότι συντηρητικοί πολιτικοί όπως ο ίδιος αντιμετώπιζαν διακρίσεις από τους κεμαλιστές, οι οποίοι ακολουθούσαν σταθερά την ιδρυτική ιδεολογία της Τουρκίας και κατείχαν σημαίνουσες θέσεις στη δικαιοσύνη και τη γραφειοκρατία. Η μετέπειτα αντικαθεστωτική και αντιελιτίστικη ρητορική του προέρχεται κυρίως από αυτή την αίσθηση θυματοποίησης (Yesil, 2020).

Ο Ερντογάν εκμεταλλεύτηκε επιδέξια τα παράπονα των συντηρητικών ψηφοφόρων που αισθάνονταν ότι τα θρησκευτικά τους δικαιώματα παραβιάζονταν από τους κεμαλιστές, ιδίως όσον αφορά την απαγόρευση της μαντίλας στα δημόσια ιδρύματα, η οποία επιβλήθηκε για τη διατήρηση της κοσμικότητας. Ο λαϊκισμός του Ερντογάν αντλεί σε μεγάλο βαθμό από τα προβλήματα της προ-AKP εποχής, δίνοντας έμφαση στον αντιελιτισμό και τον νατιβισμό (Yesil, 2020) ενώ κατηγορεί τις φιλοδυτικές και φιλολαϊκές ελίτ για τα προβλήματα του παρελθόντος.

Η μεταβατική περίοδος μεταξύ του παλαιού αυταρχικού καθεστώτος και του αναδυόμενου νέου αυταρχικού καθεστώτος μπορεί να αναχθεί στις εκλογές του 2002, σηματοδοτώντας μια κρίσιμη καμπή στο πολιτικό τοπίο της Τουρκίας. Η απομάκρυνση βασικών παραγόντων από το παλιό καθεστώς μέσω εκλογών και οι οικονομικές κρίσεις ήταν μια σημαντική στιγμή ή ορθότερα περίοδος στην τουρκική ιστορία.

Εντέλει, η δυτική υποστήριξη για τον εκδημοκρατισμό της Τουρκίας μειώθηκε, με αποτέλεσμα να εξασθενήσει η δυναμική προς την ένταξη στην ΕΕ. Ο Ερντογάν και το AKP προσπάθησαν να διαλύσουν το παλιό αυταρχικό καθεστώς όχι μόνο μέσω μεταρρυθμίσεων αλλά και με εναλλακτικά μέσα. Το συνταγματικό δικαστήριο ακύρωσε τον αρχικό γύρο εκλογής, επικαλούμενο την απαίτηση απαρτίας των δύο τρίτων στο κοινοβούλιο, και την ίδια ημέρα, ο στρατός εξέδωσε κείμενο με το οποίο κατηγορούσε το AKP ότι ακολουθούσε ισλαμική ατζέντα (Umit, 2015). Ωστόσο, οι προσπάθειες αυτές του δικαστικού σώματος και του στρατού απέτυχαν, καθώς η νίκη του AKP στις εκλογές του 2007 ανάγκασε τον στρατό να κάνει πίσω, δεδομένης της έλλειψης εσωτερικής και εξωτερικής υποστήριξης για ένα πραξικόπημα, καθώς και του επιζήμιου αντίκτυπού του στη διαδικασία ένταξης στην ΕΕ. Οι δικαστικές έρευνες για την Εργκενεκόν το 2008 και οι υποθέσεις «Βαριοπούλα» το 2010 έγιναν εμβληματικές του θριάμβου του AKP επί του παλαιού αυταρχικού καθεστώτος. Αυτές οι άκρως πολιτικοποιημένες δικαστικές υποθέσεις στόχευσαν ανώτερους στρατιωτικούς αξιωματούχους, δημοσιογράφους και πολιτικούς, κατηγορώντας τους ότι σχεδίαζαν πραξικοπήματα μεταξύ 2003-2004. Οι εισαγγελείς υποστήριξαν ότι η ομάδα Εργκένεκον, που εκπροσωπούσε το βαθύ κράτος, είχε σημαντική επιρροή στον στρατό, τη γραφειοκρατία και τον ακαδημαϊκό χώρο, εμποδίζοντας τη δημοκρατική πρόοδο στην Τουρκία (Lord, 2018).

Μια άλλη όμως, αντίστροφης φοράς, απόπειρα της δικαιοσύνης σημειώθηκε το 2008, όταν το κυβερνών ΑΚΡ αντιμετώπισε το ενδεχόμενο να κλείσει, δηλαδή να τεθεί εκτός νόμου, με 71 μέλη του κόμματος, μεταξύ των οποίων ο πρόεδρος Αμπντουλάχ Γκιουλ και ο πρωθυπουργός Ερντογάν, να κινδυνεύουν με απαγόρευση άσκησης πολιτικής λόγω κατηγοριών. Αν και το Ανώτατο Δικαστήριο απέρριψε το κλείσιμο του κόμματος, αυτό είχε ως αποτέλεσμα την απώλεια της κρατικής χρηματοδότησης για το ΑΚΡ. Κατά συνέπεια, ο Ερντογάν και το ΑΚΡ υποστήριξαν συνταγματικές αλλαγές και εξασφάλισαν επιτυχώς τροποποιήσεις μέσω δημοψηφίσματος το 2010.

2.3 Η κυριαρχία και η έναρξη της σύγκρουσης με τον Γκιουλέν 2010-2016

Οι αλλαγές στο τουρκικό δικαστικό σύστημα επηρεάστηκαν σημαντικά από τις συνταγματικές τροποποιήσεις του δημοψηφίσματος του 2010. Οι αλλαγές αυτές αφορούσαν τη διεύρυνση του μεγέθους του Ανώτατου Συμβουλίου Δικαστών και Εισαγγελέων (HSYK), με τους διορισμούς στο HSYK να κατευθύνονται από τον Πρόεδρο και το Κοινοβούλιο, που αμφότερα ελέγχονται από το ΑΚΡ. Κατά συνέπεια, άτομα που συνδέονται με το ΑΚΡ, ιδίως μέλη του κινήματος Γκιουλέν, που συχνά σε τουρκικά κείμενα και στον δημόσιο λόγο αναφέρεται πλέον ως FETO, απέκτησαν εξέχουσα θέση σε θέσεις-κλειδιά στο δικαστικό σώμα (Lord, 2018).

Το κίνημα Γκιουλέν, υπό την ηγεσία του Φετουλάχ Γκιουλέν, ενός μουσουλμάνου κληρικού που διαμένει αυτοεξόριστος στις ΗΠΑ, διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο σε αυτόν τον μετασχηματισμό. Το κίνημα λειτούργησε ιδιωτικά σχολεία στην Τουρκία και όσοι εκπαιδεύτηκαν σε αυτά τα ιδρύματα συνδέθηκαν συχνά με το κίνημα Γκιουλέν στην επαγγελματική τους ζωή. Στη συνέχεια, προέκυψαν στοιχεία ότι οι γκιουλενιστές είχαν αποκτήσει παράνομα θέματα εξετάσεων και κλειδιά απαντήσεων για τις εξετάσεις επιλογής δημόσιου προσωπικού (KPSS) το 2010. Κατά συνέπεια, άτομα με υψηλή βαθμολογία που συνδέονταν με το κίνημα Γκιουλέν διορίστηκαν στρατηγικά σε σημαίνοντες ρόλους εντός των κρατικών θεσμών (Kızılkoyun & Benli, 2015). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την υποταγή αυτών των διορισμένων αξιωματούχων στην οργάνωση, με το κίνημα Γκιουλέν να τους δίνει εντολή να ενεργούν προς το συμφέρον της οργάνωσης και της κυβέρνησης.

Επιπλέον, τα μέσα ενημέρωσης που συνδέονται με το κίνημα Γκιουλέν, όπως το Taraf, το Zaman, το τηλεοπτικό κανάλι Samanyolu και το πρακτορείο ειδήσεων

Cihan, εμφάνισαν φιλοκυβερνητικές θέσεις, προσφέροντας υποστήριξη στον Ερντογάν και το AKP στο τοπίο των μέσων ενημέρωσης. Αυτή η γόνιμη συνεργασία μεταξύ της κυβέρνησης και αυτών των μέσων ενημέρωσης διευκόλυνε την απομάκρυνση παραγόντων του παλαιού αυταρχικού καθεστώτος και την πρόσληψη ανθρώπων πιστών (στο Ισλάμ) και απόλυτα προσκείμενους στους γκιουλενιστές (Nocera, 2015). Το κίνημα Γκιουλέν συνδέθηκε κυρίως με τις δίκες Ergenekon και «Βαριοπούλα», κατά τη διάρκεια των οποίων τα μέσα ενημέρωσης των Γκιουλενιστών διαμόρφωσαν ενεργά την κοινή γνώμη κατά των παραγόντων του παλαιού καθεστώτος, που συχνά αναφέρονται ως κεμαλιστές, και ισχυρίστηκαν ότι στρατιωτικοί, βουλευτές και δημοσιογράφοι εμπλέκονταν σε σχέδια πραξικοπήματος (Nocera, 2015). Κατά συνέπεια, στο πλαίσιο αυτών των δικών, οι παράγοντες του παλαιού καθεστώτος απομακρύνθηκαν, δηλαδή στην πράξη απολύθηκαν στην καλή περίπτωση ή κατηγορήθηκαν και φυλακίστηκαν στην χειρότερη, από διάφορους θεσμούς, συμπεριλαμβανομένης της αστυνομίας, του στρατού και της δικαιοσύνης, ενώ οι γκιουλενιστές τοποθετήθηκαν στις θέσεις αυτές (Rodrik, 2011).

Εξετάζοντας αυτή την περίοδο, γίνεται φανερό ότι οι θεσμοί υπέστησαν μια διαδικασία πολιτικοποίησης μέσω συνταγματικών τροποποιήσεων. Εντούτοις, αυτή η συμμαχία συνεργασίας μεταξύ του κινήματος Γκιουλέν και του AKP αποδείχθηκε βραχύβια. Το 2013, μια έρευνα για διαφθορά στην οποία εμπλέκονταν αρκετοί υπουργοί του AKP και οι γιοι τους ξεκίνησε από γκιουλενιστές αστυνομικούς. Οι ηχογραφήσεις της υποτιθέμενης διαφθοράς διέρρευσαν στη συνέχεια στα μέσα ενημέρωσης, με αποτέλεσμα την παραίτηση αυτών των υπουργών. Αυτό σηματοδότησε το σημείο καμπής όπου η συνεργασία μεταξύ του κινήματος Γκιουλέν και του AKP έσπασε, με τον πρόεδρο Ερντογάν να κατηγορεί ευθέως το κίνημα Γκιουλέν ότι ενορχήστρωσε μια "συνωμοσία" (Kızılboga & Delin, 2014).

Στη συνέχεια, οι αστυνομικοί και ο εισαγγελέας που συμμετείχαν στην έρευνα αυτή κατηγορήθηκαν αργότερα για συνωμοσία πραξικοπήματος με σκοπό την εκδίωξη του AKP από την εξουσία. Για να αποφευχθεί η όποια αποκάλυψη σκανδάλων διαφθοράς μελλοντικά, οι αστυνομικοί υποχρεώθηκαν να αναφέρουν τις έρευνές τους στις διοικητικές αρχές. Είναι σημαντικό ότι οι αλλαγές του 2010 στο δημοψήφισμα που αφορούσαν το δικαστικό σώμα τροποποιήθηκαν υπέρ της κυβέρνησης, μειώνοντας την επιρροή των γκιουλενιστών στους θεσμούς. Ο υπουργός Δικαιοσύνης, μόνιμο μέλος της HSYK, έλαβε την εξουσία να διορίζει, να απολύει και να μεταθέτει

δημόσιους δικαστές και εισαγγελείς, ενώ μπορούσε επίσης να μεταθέτει θέσεις εντός της HSYK. Αυτό οδήγησε σε εκκαθάριση εντός του τουρκικού δικαστικού σώματος, με δικαστές και εισαγγελείς που δεν ευθυγραμμίζονταν με αποφάσεις ευνοϊκές για την κυβέρνηση του AKP να μετατίθενται ή να απολύονται (Agestam, 2018). Μέχρι το 2016, ο αγώνας εξουσίας μεταξύ των γκιουλενιστών και του AKP είχε γίνει όλο και πιο ορατός στο πολιτικό τοπίο. Τα μέσα ενημέρωσης που πρόσκεινται στους γκιουλενιστές στοχοποίησαν άμεσα τον πρόεδρο Ερντογάν και το κόμμα του, ενώ ο Ερντογάν τους κατηγόρησε για σχηματισμό παράλληλου κράτους κατά τη διάρκεια συγκεντρώσεων.

2.4 Το πραξικόπημα και η ύστερη περίοδος

Στις 15 Ιουλίου 2016, μια φράξια αξιωματικών, αποτελούμενη από γκιουλενιστές, κεμαλιστές, αντιπάλους του AKP και καιροσκόπους, επιχείρησε πραξικόπημα. Μια απόρρητη έκθεση από το Intcen, το κέντρο πληροφοριών της ΕΕ, έδειξε ότι πριν από το αποτυχημένο πραξικόπημα, ο πρόεδρος Ερντογάν είχε σχέδια να εκκαθαρίσει τους ύποπτους αντιφρονούντες από τις ένοπλες δυνάμεις, οδηγώντας σε φόβους για μια επικείμενη εκκαθάριση που παρακίνησε την απόφαση του πραξικοπήματος (Waterfield, 2017). Η απόπειρα πραξικοπήματος τελικά απέτυχε και στη χώρα κηρύχθηκε κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Στη συνέχεια, πάνω από 150.000 άτομα αντιμετώπισαν νομικές ενέργειες, συμπεριλαμβανομένων εκκαθαρίσεων από διάφορα ιδρύματα, και περίπου 50.000 άτομα, συμπεριλαμβανομένων ακαδημαϊκών, δημοσιογράφων, ακτιβιστών για τα δικαιώματα και βουλευτών της αντιπολίτευσης, φυλακίστηκαν (Cagatay & Aktas, 2017).

Αυτό σηματοδότησε το πρώτο αποτυχημένο πραξικόπημα στη σύγχρονη τουρκική ιστορία, με την Κωνσταντινούπολη και την Άγκυρα να διεκδικούνται αρχικά από τους πραξικοπηματίες, οδηγώντας στην προσωρινή απομάκρυνση του προέδρου Ερντογάν από τα καθήκοντά του. Ωστόσο, σύμφωνα με τις οδηγίες του Ερντογάν, εκατοντάδες Τούρκοι πολίτες βγήκαν στους δρόμους για να ματαιώσουν την απόπειρα πραξικοπήματος αντιμετωπίζοντας τους πραξικοπηματίες στρατιώτες. Παρά τις απώλειες και από τις δύο πλευρές, το πρωί κατέστη σαφές ότι το πραξικόπημα είχε αποτύχει. Λίγο μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα, ο πρόεδρος Ερντογάν κατηγόρησε τον Φετουλάχ Γκιουλέν, ότι οργάνωσε το πραξικόπημα. Ζήτησε την έκδοση του Γκιουλέν στην Τουρκία για να δικαστεί, αλλά ο Γκιουλέν αρνήθηκε τους

ισχυρισμούς και μάλιστα ισχυρίστηκε ότι ο Ερντογάν είχε σκηνοθετήσει το πραξικόπημα. Η συνεργασία τους είχε αρχίσει να φθίνει, ενδεχομένως λόγω της αυξανόμενης δύναμης του Ερντογάν και των διαφορετικών προσεγγίσεων στις εσωτερικές και εξωτερικές πολιτικές. Η απόπειρα πραξικοπήματος στις 15 Ιουλίου 2016 απέτυχε κυρίως λόγω της δράσης των Τούρκων πολιτών που βγήκαν στους δρόμους για να προστατεύσουν τη δημοκρατία (στην υπόθεση πως δεν έχει δίκιο ο Γκιουλέν που κατηγορεί τον Ερντογάν για «ψεύτικο» πραξικόπημα). Η οικονομική σταθερότητα και η εμπιστοσύνη στο ΑΚΡ έπαιξαν επίσης ρόλο, όπως και η αποτυχία σύλληψης του Ερντογάν και η έλλειψη πλήρους υποστήριξης από τις χερσαίες δυνάμεις. Επιπλέον, οι δυνάμεις του πραξικοπήματος απέτυχαν να ελέγξουν τα κύρια τηλεοπτικά κανάλια, τα οποία ευνοούσαν την κυβέρνηση (Baiquni, 2017). Μετά την απόπειρα πραξικοπήματος, ο Ερντογάν κατηγορήσε τον Γκιουλέν ότι το οργάνωσε και απαίτησε την έκδοσή του, αν και οι άμεσες αποδείξεις που συνδέουν τον Γκιουλέν με το πραξικόπημα παραμένουν περιορισμένες. Η τουρκική κυβέρνηση συνέλαβε στη συνέχεια δεκάδες χιλιάδες άτομα και έκλεισε πολλά ιδρύματα, κρατικοποίησε επιχειρήσεις και έλεγξε ασφυκτικά τα ΜΜΕ .

Μετά την απόπειρα πραξικοπήματος, ο Ερντογάν και το ΑΚΡ ανέλαβαν μια διαδικασία για την ενίσχυση της εξουσίας του προέδρου μέσω ενός συνταγματικού δημοψηφίσματος το 2017. Πριν από αυτές τις αλλαγές, ο Πρόεδρος κατείχε σε μεγάλο βαθμό συμβολικό ρόλο και διατηρούσε πολιτική ουδετερότητα. Ο Πρόεδρος εκλεγόταν από το κοινοβούλιο. Ωστόσο, η συνταγματική τροποποίηση που προέκυψε από το δημοψήφισμα μεταμόρφωσε ριζικά τη θέση του Προέδρου. Το αξίωμα του πρωθυπουργού καταργήθηκε και οι αρμοδιότητές του μεταφέρθηκαν στον Πρόεδρο. Επιπλέον, ο Πρόεδρος εκλέγεται πλέον με λαϊκή ψήφο, και η αλλαγή αυτή έδωσε στον Πρόεδρο πρόσθετες εξουσίες, όπως την εξουσία άσκησης βέτο και τη δυνατότητα διορισμού δικαστικών θέσεων. Κατά συνέπεια, επήλθε η μετάβαση από το κοινοβουλευτικό στο προεδρικό σύστημα. Η μετάβαση αυτή μείωσε σημαντικά την εξουσία του κοινοβουλίου και οι υπουργοί δεν ήταν πλέον με τον ίδιο τρόπο υπόλογοι στο κοινοβούλιο. Ο Πρόεδρος απέκτησε την εξουσία να διορίζει υψηλόβαθμους κρατικούς αξιωματούχους. Βέβαια, παρότι οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις τέθηκαν σε επιφυλακή με την είδηση του πραξικοπήματος στη γείτονα, η αποδιοργάνωση που έφερε το πραξικόπημα στις τάξεις των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων τις εμπόδισε από το να προκαλέσουν οποιαδήποτε πρόκληση στο Αιγαίο

και στον εθνικό εναέριο χώρο (EEZ). Ακόμη και οι μεταναστευτικές ροές εμφανίστηκαν μειωμένες συγκριτικά με τα δύο προηγούμενα έτη. Συνολικά, 3600 πρόσφυγες – μετανάστες αφίχθησαν στην Ελλάδα από 15 Ιουλίου έως 28 Αυγούστου, τη στιγμή που τα δύο προηγούμενα έτη 2015 – 2016 οι ροές ήταν πολλαπλάσιες (Onalert.gr, 2016)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Επίκεντρο το Αιγαίο - Συμπεράσματα

3.1 Η ανάλυση της περιόδου

Από όσα έχουν ως τώρα αναφερθεί, γίνεται κάτι παραπάνω από προφανές ότι η περίοδος διακυβέρνησης του Ερντογάν μπορεί να χωριστεί σε διαφορετικές περιόδους. Έτσι, στην πρώτη της φάση έχουμε την προσπάθεια για εδραίωση και για την απίσχναση των δυνατοτήτων του λεγόμενου «Βαθέος κράτους». Στην δεύτερη φάση έχουμε την έναρξη της κυριαρχίας του ΑΚΡ, μία κυριαρχία όμως η οποία δεν ήταν αυτοτελής, αλλά στην πραγματικότητα είχε επιτευχθεί και διατηρούνταν μέσα από την άμεση σχέση με το δίκτυο του Φετουλάχ Γκιουλέν. Θα έλεγε κάποιος πώς ήταν σχεδόν αναπόφευκτη η έναρξη μιας διαμάχης μεταξύ των δύο για την πλήρη κυριαρχία από τη μία πλευρά ή για την διατήρηση μέρους της εξουσίας από την άλλη. Η τρίτη φάση περιλαμβάνει ουσιαστικά την περίοδο του πραξικοπήματος (το οποίο απέτυχε όπως είδαμε) και εκτείνεται στο σήμερα. Στην φάση αυτή οι πολιτικές, στην πραγματικότητα, διώξεις έχουν πολλαπλασιαστεί, ένας μεγάλος αριθμός Αξιωματικών έχει αποστρατευτεί ή ακόμα και φυλακιστεί ενώ το δίκτυο του Φετουλάχ Γκιουλέν έχει πλήρως δαιμονοποιηθεί από τον Ερντογάν, τόσο ως υπονομευτές της τουρκικής δημοκρατίας καθώς κατονομάζονται ως τρομοκρατική οργάνωση η οποία επιδίωξε την ανατροπή του Ερντογάν (ως FETO) όσο και ως στοιχεία που στην πραγματικότητα είναι ξένα στην ισλαμική τούρκικη παράδοση.

Τις τρεις αυτές οι φάσεις μπορούμε σε ένα βαθμό να τις προσδιορίσουμε και χρονικά (παρότι μια τέτοια περιοδολόγηση δεν μπορεί να είναι απολύτως ακριβής, καθώς επιβιώσεις μιας προηγούμενης φάσης σαφώς ενυπάρχουν σε μια επόμενη) με την πρώτη να εκκινεί από την άνοδο του ΑΚΡ και να εκτείνεται χρονικά έως σχεδόν το 2010, η δεύτερη φάση που ακολουθεί χρονικά μπορεί να εντοπιστεί στην περίοδο 2010 έως 2016 και η τρίτη φάση από το πραξικόπημα του καλοκαιριού του 2016 έως και σήμερα. Η ανάλυση όμως της συμπεριφοράς της Τουρκίας σε κάθε διαφορετική πολιτική φάση που η ίδια διέρχονταν θα πρέπει να γίνει με ένα συνδυασμό δύο διαφορετικών τρόπων περιγραφής και αντιμετώπισης (ως αντικείμενο μελέτης) της τουρκικής επιθετικότητας. Οι δύο αυτοί τρόποι είναι η ποσοτική περιγραφή αυτής της συμπεριφοράς όπως καταγράφεται στα επίσημα ελληνικά κείμενα αλλά και η

ποιοτική αξιολόγηση συγκεκριμένων γεγονότων στις περιόδους αυτές. Εδώ ακριβώς υπεισέρχεται ένας εξαιρετικός περιορισμός στην ερευνητική δυνατότητα πάνω σε αυτό το αντικείμενο, καθώς ποσοτικά δεδομένα με ομοιογενή χαρακτήρα είναι διαθέσιμα για τα έτη 2009 τους 2022 (δεν συμπεριλαμβάνουμε το 2023 καθώς είναι μία χρονιά η οποία δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί). Για το λόγο αυτό για τα έτη 2002 έως 2008 θα αρκεστούμε σε μία ποιοτική ανάλυση γεγονότων σε συνδυασμό με το ευρύτερο κλίμα που αναφέρθηκε νωρίτερα και τις στοχεύσεις της Τουρκίας και του Ερντογάν για την περίοδο αυτή.

3.1.1 Μία ανάλυση ποσοτικών στοιχείων

Για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε το τι σημαίνουν τα ποσοτικά στοιχεία, αλλά και ποια ποιοτικά χαρακτηριστικά εμπεριέχουν, είναι απαραίτητο να εξηγήσουμε τι είναι το κάθε ένα, δηλαδή τόσο τι απεικονίζει η κάθε «ποσότητα», αλλά και τι αυτό σημαίνει ως διαβάθμιση συμπεριφοράς της Τουρκίας. Για να γίνει αυτό κατανοητό είναι αρκετό να αναφερθεί ένα παράδειγμα που εντός της ποσότητας η ποιοτική διαφοροποίηση είναι εμφανής και ο βαθμός «πρόκλησης» διαφορετικός. Είναι διαφορετικό ένα αεροπλάνο να παραβιάζει τον EEX και διαφορετικό ένα αεροπλάνο να παραβιάζει τον EEX όντας οπλισμένο και να εμπλέκεται σε αερομαχία. Αυτό καθιστά εξαιρετικά σημαντικό να κατανοούμε τους όρους.

Παραβιάσεις E.E.X., K.E.K. και FIR

Η παραβίαση του εναέριου χώρου αφορά τη μη εξουσιοδοτημένη είσοδο αεροσκάφους από άλλο κράτος στον ελληνικό εθνικό εναέριο χώρο. Η παραβίαση των κανονισμών που αφορούν την εναέρια κυκλοφορία συμβαίνει κυρίως όταν ένα αεροσκάφος εισέρχεται στην περιοχή πληροφοριών πτήσης (FIR) της Αθήνας χωρίς προηγουμένως να έχει καταθέσει σχέδιο πτήσης, παραβιάζοντας έτσι τους κανονισμούς εναέριας κυκλοφορίας. Αυτοί οι κανονισμοί εναέριας κυκλοφορίας έχουν θεσπιστεί από τις ελληνικές αεροπορικές αρχές, όπως ορίζονται από τον Διεθνή Οργανισμό Πολιτικής Αεροπορίας (ICAO) εντός των ορίων του FIR Αθηνών. Βασίζονται στις διατάξεις του ICAO και στις σχετικές συστάσεις, καθώς και στις διεθνείς συμβάσεις, και έχουν σχεδιαστεί για να διασφαλίζουν την ασφάλεια των

πτητικών λειτουργιών σε ολόκληρο τον εναέριο χώρο που καλύπτει το FIR Αθηνών (mfa, 2022).

Ο αποτελεσματικός συντονισμός των πτήσεων, που περιλαμβάνει τόσο πολιτικά όσο και στρατιωτικά αεροσκάφη, εντός του διεθνούς εναέριου χώρου είναι απαραίτητος για την ασφαλή διαχείριση της εναέριας κυκλοφορίας. Τα όρια που οριοθετούν την περιοχή πληροφοριών πτήσης (FIR) της Αθήνας καθορίστηκαν σύμφωνα με τις περιφερειακές συμφωνίες αεροναυτιλίας για την Ευρώπη, όπως διατυπώθηκαν από τον Διεθνή Οργανισμό Πολιτικής Αεροπορίας (ICAO) το 1950, το 1952 και το 1958. Στο πλαίσιο της εντολής της, η ICAO έχει αναθέσει στην Ελλάδα την ευθύνη για τη διαχείριση του ελέγχου της εναέριας κυκλοφορίας και την παροχή υπηρεσιών πληροφοριών πτήσης εντός των ορίων του FIR Αθηνών. Η Τουρκία, επίσης, επιβεβαίωσε την αποδοχή των σχετικών περιφερειακών συμφωνιών, ευθυγραμμίζοντας τη θέση της με τις αποφάσεις του Συμβουλίου του ICAO. Εντός του διεθνούς εναέριου χώρου που περικλείεται από το FIR Αθηνών, οι αρμόδιες ελληνικές αρχές, σύμφωνα με την εντολή ICAO, είναι επιφορτισμένες με τη διασφάλιση της ασφάλειας της εναέριας κυκλοφορίας (mfa, 2022).

Η μεταγενέστερη πρακτική της Τουρκίας, η οποία χρονολογείται από το 1974, να μην καταθέτει σχέδια πτήσης για τα στρατιωτικά της αεροσκάφη κατά την είσοδό τους στο FIR Αθηνών ισοδυναμεί με απόρριψη των διαδικασιών συντονισμού του ICAO μεταξύ πολιτικών και στρατιωτικών φορέων με την αρμόδια για τη διασφάλιση της ασφάλειας των πολιτικών πτήσεων αρχή εναέριας κυκλοφορίας, συγκεκριμένα την Ελληνική Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας. Αυτή η συμπεριφορά των τουρκικών στρατιωτικών αεροσκαφών οδηγεί σε παραβίαση των κανόνων εναέριας κυκλοφορίας (mfa, 2022).

Εθνικός εναέριος χώρος

Από το 1931, η Ελλάδα, με το διάταγμα (Φ.Ε.Κ Α' 325 της 18ης Σεπτεμβρίου 1931), όρισε μια παράκτια ζώνη πλάτους 10 ναυτικών μιλίων για σκοπούς που σχετίζονται με την αεροπορία και την εποπτεία της. Εκείνη την εποχή, η Τουρκία δεν προέβαλε αντιρρήσεις σχετικά με την έκταση του ελληνικού εναέριου χώρου. Πράγματι, για πολλές δεκαετίες, η Τουρκία αναγνώριζε και σεβόταν την πλήρη έκταση του ελληνικού εναέριου χώρου. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι το προαναφερθέν

Διάταγμα του 1931 παραμένει νομικά έγκυρο και σήμερα, όπως ρητά αναφέρεται στο άρθρο 191 παρ. 2 του Κώδικα Αεροπορίας [N. 1815/1988 (ΦΕΚ Α 250)] (mfa,2022)

Σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 1 και 2 της Σύμβασης του Σικάγου για τη Διεθνή Πολιτική Αεροπορία του 1944, μαζί με τα άρθρα 2 και 3 της Διεθνούς Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας του 1982, ο εθνικός εναέριος χώρος ενός κράτους περιλαμβάνει τον εναέριο χώρο που εκτείνεται πάνω από το χερσαίο έδαφος και τα χωρικά του ύδατα. Κατά συνέπεια, ο ελληνικός εθνικός εναέριος χώρος εκτείνεται σε απόσταση 10 ναυτικών μιλίων, σύμφωνα με το προαναφερθέν διάταγμα του 1931. Από την καθιέρωση του ελληνικού εναέριου χώρου, η Ελλάδα έχει εκπληρώσει επιμελώς όλες τις διεθνείς απαιτήσεις κοινοποίησης σχετικά με τις διαστάσεις αυτού του εναέριου χώρου. Αυτό περιλαμβάνει τη δημοσίευσή του στους χάρτες CINA, στους χάρτες του ICAO, στο Περιοχικό Σχέδιο Αεροναυτιλίας για την Ευρώπη και σε διάφορα άλλα επίσημα έγγραφα. Ειδικότερα, κατά τη δεύτερη έκδοση των αεροναυτικών χαρτών του ICAO το 1955, τόσο οι ελληνικοί όσο και οι τουρκικοί χάρτες περιλάμβαναν περιγραφές των εξωτερικών ορίων του ελληνικού εθνικού εναέριου χώρου, αναφέροντας συγκεκριμένα ότι αυτός εκτείνεται στα 10 ναυτικά μίλια (mfa, 2022).

Χωρικά ύδατα

Το έτος 1936, η Ελλάδα, μέσω του νομοθετικού νόμου 230/1936 (Α.Λ. 230/1936), καθιέρωσε μια παράκτια ζώνη που εκτείνεται σε 6 ναυτικά μίλια. Η ενέργεια αυτή έγινε με την επιφύλαξη των υφιστάμενων νομικών διατάξεων που ίσχυαν, οι οποίες αντιμετώπιζαν συγκεκριμένα σενάρια και επέτρεπαν διαφοροποιήσεις στο πλάτος της αιγιαλίτιδας ζώνης πέραν των 6 ναυτικών μιλίων. Η συγκεκριμένη επιφύλαξη έγινε σε σχέση με το νομοθετικό διάταγμα του 1931, το οποίο είχε καθορίσει μια παράκτια ζώνη 10 ναυτικών μιλίων για σκοπούς που σχετίζονται με την αεροπορία και την επιβολή της. Επιπλέον, το άρθρο 139 του Κώδικα Διοικητικών Αδικημάτων, όπως περιγράφεται στο νομοθετικό διάταγμα αριθ. 187/1973 (ΦΕΚ Α 261), ορίζει μια παράκτια ζώνη 6 ναυτικών μιλίων ως πρότυπο γενικής εφαρμογής. Σύμφωνα με το άρθρο 3 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας, που αναγνωρίζεται επίσης ως εθιμικό δίκαιο και αναφέρεται συχνά ως Σύμβαση του Montego Bay του 1982, η Ελλάδα έχει το δικαίωμα να επεκτείνει την αιγιαλίτιδα ζώνη της σε 12 ναυτικά μίλια κατ' ανώτατο όριο. Κατά την κύρωση της Σύμβασης

των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας, η Ελλάδα υπέβαλε δήλωση στην οποία επιβεβαίωσε ότι ο χρόνος και ο τρόπος άσκησης του δικαιώματος επέκτασης της παράκτιας ζώνης της αποτελεί θέμα εθνικής στρατηγικής. Η δήλωση αυτή, ωστόσο, δεν σηματοδοτεί παραίτηση από το δικαίωμα αυτό. Επιπλέον, ο νόμος 2321/1995, με τον οποίο κυρώθηκε η Διεθνής Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας, διατυπώνει ότι *«η Ελλάδα έχει το αναφαίρετο δικαίωμα, σύμφωνα με το άρθρο 3 της κυρωθείσας Σύμβασης, να επεκτείνει ανά πάσα στιγμή την έκταση της αιγιαλίτιδας ζώνης της μέχρι την απόσταση των 12 ναυτικών μιλίων»*. Αξίζει να τονιστεί ότι η συντριπτική πλειονότητα των παράκτιων κρατών σε όλο τον κόσμο έχει καθιερώσει παράκτια ζώνη 12 ναυτικών μιλίων (mfa, 2022). Όσον αφορά το θέμα των θαλάσσιων συνόρων μεταξύ γειτονικών κρατών, το ζήτημα τίθεται όταν η απόσταση μεταξύ των ακτογραμμών τους δεν υπερβαίνει το άθροισμα των αντίστοιχων παράκτιων ζωνών τους. Η οριοθέτηση των ελληνοτουρκικών θαλάσσιων συνόρων έχει καθοριστεί με βάση το διεθνές δίκαιο, το οποίο περιλαμβάνει τόσο εθιμικές πρακτικές όσο και συμφωνίες που βασίζονται σε συνθήκες. Συγκεκριμένα: Στην περιοχή των Δωδεκανήσων, η ιταλοτουρκική Συμφωνία της Άγκυρας, της 4ης Ιανουαρίου 1932, και το επακόλουθο Πρωτόκολλο (Procès Verbal) της 28ης Δεκεμβρίου 1932, το οποίο αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της πρωτογενούς Συμφωνίας της 4ης Ιανουαρίου 1932, καθορίζουν τα θαλάσσια σύνορα. Η Ελλάδα, ως διάδοχο κράτος της Ιταλίας από το 1947, μετά τη Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων, απέκτησε κυριαρχία επί των Δωδεκανήσων χωρίς καμία μεταβολή των θαλάσσιων συνόρων που καθορίστηκαν από την ιταλοτουρκική συμφωνία και το πρωτόκολλο του 1932. Στη Θράκη, τα θαλάσσια σύνορα (3 ναυτικά μίλια από τις εκβολές του ποταμού Έβρου) καθορίστηκαν με τη Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάνης του 1923 και το Πρωτόκολλο των Αθηνών του 1926. Εκτεινόμενο από τις εκβολές του Έβρου έως τα Δωδεκάνησα, ειδικά στις περιπτώσεις όπου η απόσταση μεταξύ των παράκτιων χαρακτηριστικών της Ελλάδας και της Τουρκίας δεν υπερβαίνει τα 12 ναυτικά μίλια (δηλαδή τη συνδυασμένη παράκτια ζώνη των δύο εθνών), το ελληνοτουρκικό θαλάσσιο σύνορο καθορίζεται με βάση την αρχή της ίσης απόστασης, γνωστή και ως μέση γραμμή, μεταξύ των παράκτιων χαρακτηριστικών (mfa, 2022).

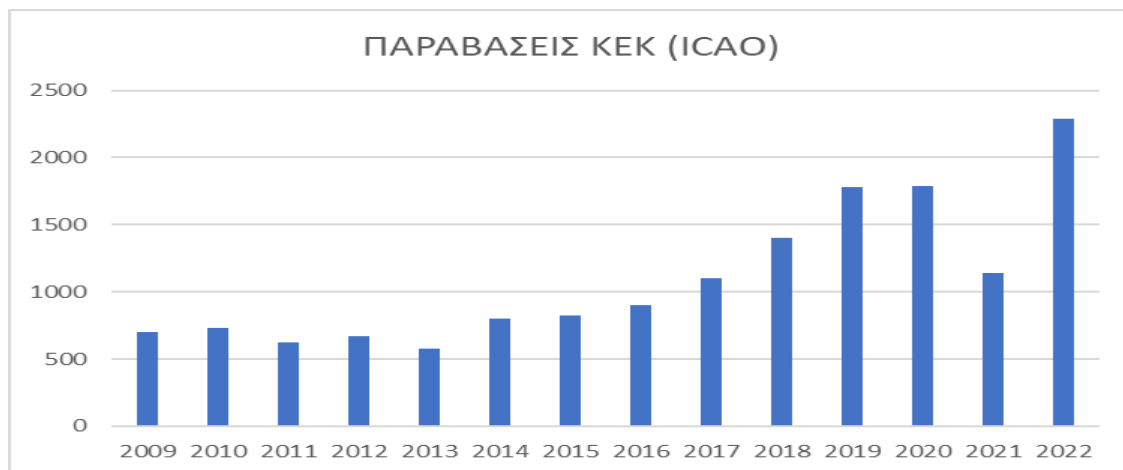
Ανάλυση ποσοτικών στοιχείων

Πίνακας 1

Πήγη: ΓΕΕΘΑ

Πίνακας 2

Πήγη: ΓΕΕΘΑ

Πίνακας 3

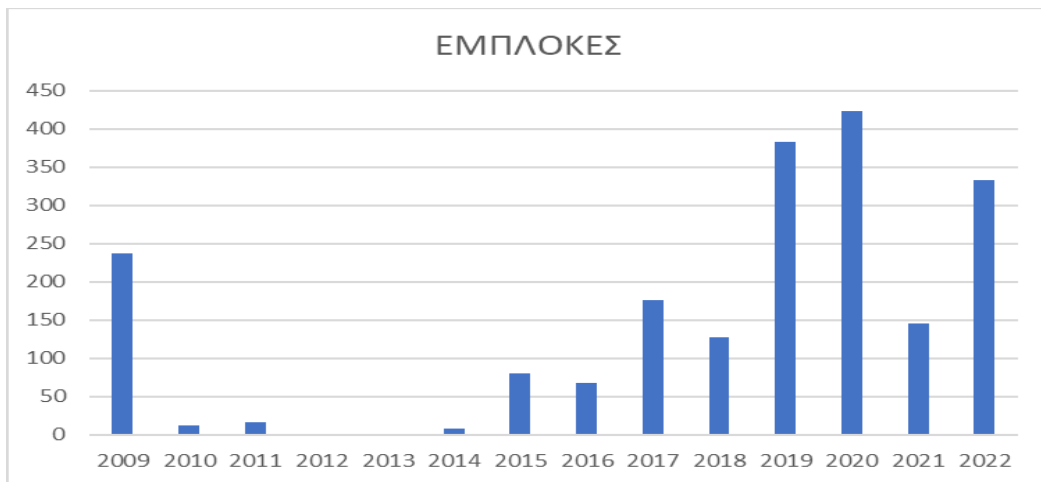
Πηγή: ΓΕΕΘΑ

Πίνακας 4

Πηγή: ΓΕΕΘΑ

Πίνακας 5

Πηγή: ΓΕΕΘΑ

Πίνακας 6

Πήγη: ΓΕΕΘΑ

Πίνακας 7

Πήγη: ΓΕΕΘΑ

Ανάλυση των παραβιάσεων των ελληνικών χωρικών υδάτων και του εναέριου χώρου από την Τουρκία: 2009-2022

Οι παραβιάσεις των ελληνικών χωρικών υδάτων και του εναέριου χώρου από την Τουρκία από το 2009 έως το 2022 παρουσιάζουν διακριτά μοτίβα κατά τη διάρκεια δύο διαφορετικών πολιτικών περιόδων στην Τουρκία: 2010-2015 και 2016-2022. Η παρούσα ανάλυση έχει ως στόχο να παράσχει πληροφορίες σχετικά με την εξελισσόμενη δυναμική αυτών των παραβιάσεων.

Παραβιάσεις των χωρικών υδάτων:

Από το 2009 έως το 2015, ο αριθμός των παραβιάσεων των χωρικών υδάτων παρέμεινε σχετικά χαμηλός, αυξάνοντας σταδιακά από 90 το 2009 σε 299 το 2015. Η περίοδος αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί ως περίοδος σχετικής σταθερότητας στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, με τη χρήση διπλωματικών διαύλων για τη διαχείριση των παραβιάσεων αυτών. Ωστόσο, αρχής γενομένης από το 2016, υπήρξε μια αξιοσημείωτη αλλαγή. Οι παραβιάσεις εκτινάχθηκαν σε 414 το 2016, σηματοδοτώντας την έναρξη μιας πιο συγκρουσιακής φάσης. Η πιο σημαντική αύξηση σημειώθηκε το 2017, με 1998 παραβιάσεις, αντανακλώντας τη διεκδικητική προσέγγιση της Τουρκίας στην Ανατολική Μεσόγειο. Από το 2018 έως το 2022, οι παραβιάσεις παρέμειναν σταθερά υψηλές, με 1479 το 2018, 2203 το 2019, 3217 το 2020, 2085 το 2021 και 1581 το 2022. Οι αριθμοί αυτοί σηματοδοτούν μια παρατεταμένη περίοδο αυξημένων εντάσεων και διεκδικητικότητας της Τουρκίας στην περιοχή.

Παραβιάσεις των κανόνων εναέριας κυκλοφορίας (ICAO):

Παρόμοια με τα χωρικά ύδατα, οι παραβιάσεις των κανόνων του Διεθνούς Οργανισμού Πολιτικής Αεροπορίας (ICAO) επέδειξαν πρότυπα που αντιστοιχούν στις πολιτικές περιόδους στην Τουρκία. Από το 2009 έως το 2015, οι εν λόγω παραβιάσεις παρέμειναν σχετικά σταθερές, με κάποιες διακυμάνσεις. Αξιοσημείωτες αυξήσεις σημειώθηκαν το 2012 και το 2014, αλλά δεν ήταν τόσο σημαντικές όσο τη μεταγενέστερη περίοδο. Η αλλαγή έγινε εμφανής το 2016, με σημαντική αύξηση των παραβιάσεων σε 902, ακολουθούμενη από δραματική αύξηση σε 1103 το 2017. Οι αριθμοί αυτοί αντανακλούσαν μια αυξανόμενη περιφρόνηση των διεθνών αεροπορικών κανονισμών. Οι παραβιάσεις συνέχισαν να κλιμακώνονται, φθάνοντας

τις 1783 το 2018 και τις 1785 το 2019, υποδηλώνοντας ένα διαρκές πρότυπο μη συμμόρφωσης. Από το 2020 έως το 2022, οι παραβιάσεις παρέμειναν υψηλές, με 2286 το 2020 και 1137 το 2021 και 2280 το 2022. Οι σταθερά υψηλοί αριθμοί σε αυτή την κατηγορία αντανάκλουν τη συνολική διεκδικητική στάση της Τουρκίας.

Παραβιάσεις του εθνικού εναέριου χώρου (EECH):

Οι παραβιάσεις του ελληνικού εθνικού εναέριου χώρου παρουσίασαν παρόμοιο μοτίβο, με αξιοσημείωτη αύξηση από το 2016. Τα έτη 2016 και 2017 σημείωσαν σημαντικές αιχμές στις παραβιάσεις, με 2244 και 1779, αντίστοιχα. Οι αριθμοί αυτοί υποδήλωναν μια πιο επιθετική προσέγγιση από τα τουρκικά αεροσκάφη. Από το 2018 και έπειτα, οι παραβιάσεις συνέχισαν να κλιμακώνονται, φθάνοντας τις 4605 το 2020, το υψηλότερο ποσοστό σε αυτή την κατηγορία κατά την αναλυόμενη περίοδο. Η τάση συνεχίστηκε με 11258 παραβιάσεις το 2022, σημειώνοντας σημαντική αύξηση σε σχέση με τα προηγούμενα έτη. Οι παραβιάσεις αυτές ήταν εμβληματικές της διεκδικητικής στάσης της Τουρκίας και της περιφρόνησης της κυριαρχίας του ελληνικού εθνικού εναέριου χώρου.

Ένοπλοι σχηματισμοί και εναέρια συμπλοκές:

Οι περιπτώσεις ένοπλων σχηματισμών που εισήλθαν στον ελληνικό εναέριο χώρο ήταν σχετικά σποραδικές καθ' όλη τη διάρκεια της υπό ανάλυση περιόδου. Οι εναέρια συναντήσεις μεταξύ ελληνικών και τουρκικών αεροσκαφών επίσης διέφεραν από έτος σε έτος, με σημαντική αύξηση το 2021. Σε κάθε περίπτωση, λόγω της ποιότητας της πράξης θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική και μαρτυρά μεγέθυνση της επιθετικότητας.

Παράνομες υπερπτήσεις ελληνικού εδάφους:

Η κατηγορία των παράνομων υπερπτήσεων ελληνικού εδάφους από τουρκικά αεροσκάφη παρέμεινε σχετικά σταθερή από το 2009 έως το 2015. Ωστόσο, από το 2016 και μετά, παρατηρήθηκε αξιοσημείωτη αύξηση, ιδίως το 2020, όταν οι παραβιάσεις αυτές κορυφώθηκαν στις 376. Οι υπερπτήσεις αυτές αποτελούσαν παραβίαση της ελληνικής κυριαρχίας και αντανάκλουν την πιο διεκδικητική προσέγγιση της Τουρκίας.

Σύνολο αεροσκαφών που εμπλέκονται σε παραβιάσεις:

Ο συνολικός αριθμός των αεροσκαφών που εμπλέκονται σε παραβιάσεις παρουσίασε ένα σταθερό μοτίβο αύξησης από το 2009 έως το 2022. Από 3078 το 2009, ο αριθμός αυτός έφτασε τα 2758 το 2022, γεγονός που καταδεικνύει τη συνεχή εμπλοκή της Τουρκίας σε προκλητικές ενέργειες εντός των ελληνικών χωρικών υδάτων και του ελληνικού εναέριου χώρου.

Συμπέρασμα

Η ανάλυση των παραβιάσεων των ελληνικών χωρικών υδάτων και του εναέριου χώρου από την Τουρκία από το 2009 έως το 2022 υπογραμμίζει δύο διακριτές πολιτικές εποχές στην περιφερειακή συμπεριφορά της Τουρκίας: τις περιόδους 2010-2015 και 2016-2022. Οι δύο αυτές φάσεις έχουν αντίθετες επιπτώσεις στη δυναμική στο Αιγαίο και στην ευρύτερη γεωπολιτική της περιοχής.

Η πρώτη περίοδος, που καλύπτει την περίοδο 2010-2015, χαρακτηρίστηκε από μια σχετικά υποτονική προσέγγιση στις δράσεις της Τουρκίας, με αποτέλεσμα ένα διαχειρίσιμο επίπεδο παραβιάσεων στα ελληνικά χωρικά ύδατα, στους κανόνες εναέριας κυκλοφορίας και στον εθνικό εναέριο χώρο. Κατά τη διάρκεια αυτών των ετών, η διπλωματική οδός και οι διαπραγματεύσεις έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην αποτροπή κρίσεων και στη διατήρηση της περιφερειακής σταθερότητας. Η σχετικά χαμηλότερη συχνότητα των παραβιάσεων υποδήλωνε την προθυμία και των δύο πλευρών για διάλογο και αποφυγή συγκρούσεων.

Ωστόσο, το 2016 σημειώθηκε ένας σημαντικός μετασχηματισμός. Οι παραβιάσεις αυξήθηκαν κατακόρυφα σε όλες τις κατηγορίες, σηματοδοτώντας τη στροφή της Τουρκίας προς μια πιο διεκδικητική στάση ευρύτερα στο Αιγαίο και στην Ανατολική Μεσόγειο. Η μετατόπιση αυτή συνοδεύτηκε από κλιμάκωση των περιφερειακών εντάσεων, συμπεριλαμβανομένων των διαφορών σχετικά με τους ενεργειακούς πόρους, τις εδαφικές διεκδικήσεις και τα θαλάσσια σύνορα. Οι 1998 παραβιάσεις των χωρικών υδάτων που σημειώθηκαν το 2017 ήταν εμβληματικές αυτής της νέας προσέγγισης, αναδεικνύοντας την προθυμία της Τουρκίας να αμφισβητήσει το status quo και να εμπλακεί σε προκλητικές ενέργειες.

Από το 2018 και έπειτα, η συχνότητα των παραβιάσεων συνέχισε να αυξάνεται, ιδίως στους τομείς των κανόνων εναέριας κυκλοφορίας και του εθνικού εναέριου χώρου,

αναδεικνύοντας την περιφρόνηση της Τουρκίας για τους διεθνείς κανονισμούς αερομεταφορών και την ελληνική κυριαρχία. Οι ένοπλοι σχηματισμοί που εισέρχονταν στον ελληνικό εναέριο χώρο παρέμειναν σποραδικοί, αλλά αποτελούσαν μια ανησυχητική πτυχή αυτών των παραβιάσεων. Ο αυξανόμενος αριθμός αεροσκαφών που εμπλέκονται σε παραβιάσεις, με αποκορύφωμα τα 2758 το 2022, υπογράμμισε τη συνεχή εμπλοκή της Τουρκίας σε προκλητικές ενέργειες εντός των ελληνικών χωρικών υδάτων και του ελληνικού εναέριου χώρου. Αξίζει να σημειωθεί φυσικά ότι από το 2016 και μετά πολλές φορές διαφοροποιείται και ο τρόπος παραβίασης, καθώς σταδιακά οι διαθεσιμότητες των τουρκικών αεροσκαφών μειώνονταν - κυρίως λόγω έλλειψης ανταλλακτικών- και ξεκίνησε από την άλλη πλευρά η πιο μαζική χρήση UAVs τα οποία προσφέρουν το πλεονέκτημα της μικρότερης φθοράς για την Τουρκία και του μικρότερου οικονομικού κόστους πτήσης τους ενώ για την Ελλάδα ισχύει ακριβώς το αντίθετο.

Οι επιπτώσεις αυτών των παραβιάσεων εκτείνονται πέρα από τις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Συνέβαλαν στην αύξηση της περιφερειακής αστάθειας και τράβηξαν την προσοχή των διεθνών παραγόντων. Η Ανατολική Μεσόγειος έχει γίνει επίκεντρο γεωπολιτικού ανταγωνισμού, με διάφορα κράτη και οργανισμούς να προσπαθούν να μεσολαβήσουν και να επηρεάσουν την εξελισσόμενη κατάσταση (Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2023).

3.1.2 Μία ανάλυση των ποιοτικών στοιχείων

2002-2010

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει η περίοδος 2002-2010 έχει ως κεντρικό άξονα για την Τουρκία και τον Ερντογάν την προσπάθεια (σχετικά επιφανειακή ή ακόμα και προσχηματική) για ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αυτή η προσπάθεια εργαλειοποιήθηκε έτσι ώστε να εξουδετερωθεί από τον Ερντογάν το βαθύ κράτος της Τουρκίας. Στο πλαίσιο αυτό έχουμε μία σειρά κινήσεων από την Τουρκία σχεδόν σε όλο το μέτωπο των θεμάτων των ελληνοτουρκικών σχέσεων, αλλά και στο κυπριακό. Στο κυπριακό έχουμε την υποστήριξη του σχεδίου Ανάν και την εκλογική εκπαράθρωση του Ραούφ Ντενκτάς. Στο Αιγαίο παρότι υπάρχουν παραβιάσεις του Εθνικού εναέριου χώρου και κάποιες εμπλοκές, φαίνεται ότι επικρατεί μεγαλύτερη

ηρεμία σε σχέση ιδίως με την προηγούμενη δεκαετία που είχε σηματοδοτεί από την κρίση των Ιμίων.

Σημαντικό γεγονός για την περίοδο αυτή είναι ο θάνατος, εν ώρα καθήκοντος, του Σμηναγού (Ι) Κωνσταντίνου Ηλιάκη. Το τραγικό αυτό γεγονός συνέβη στις 23 Μαΐου του 2006, κατά την διάρκεια ενός επεισοδίου ελληνικών και τουρκικών μαχητικών αεροσκαφών. Τα τουρκικά μαχητικά (δύο F-16 και ένα κατασκοπευτικό αεροσκάφος rf-4) εισήλθαν στην περιοχή ευθύνης του FIR Αθηνών και συγκεκριμένα πάνω από την Κάρπαθο. Ένα ζεύγος ελληνικών F-16 απογειώθηκε από την Σούδα για την αναγνώριση και αναχαίτιση τους. Εξαιτίας μιας σειράς επικίνδυνων χειρισμών χτυπήθηκε η καλύπτρα το αεροσκάφους του Ηλιάκη από το φτερό ενός εκ των τουρκικών F-16. Ο πιλότος του τουρκικού αεροπλάνου χρησιμοποίησε το εκτινασόμενο κάθισμα του και διασώθηκε, ενώ ο Ηλιάκης βρήκε τραγικό θάνατο (Εθνος, 2023). Η κρίση γρήγορα επεκτάθηκε τόσο με την απογείωση αεροσκαφών των δύο πλευρών, όσο και γύρω από την έρευνα και διάσωση του τούρκου πιλότου. Η απευθείας συνομιλία των δύο αρχηγών των Ενόπλων Δυνάμεων κατάφερε να αποκλιμακώσει την ένταση, αλλά και να βρει μία φόρμουλα τυπικής παράδοσης του τούρκου πιλότου από τους Έλληνες στους Τούρκους, την ώρα που ο πιλότος τους είχε διασωθεί από πλοίο με σημαία Παναμά (thestival, 2020). Το γεγονός αυτό στην πραγματικότητα αποδεικνύει την εύθραυστη ισορροπία, που ακόμα και σε περιόδους ειρήνης και ηρεμίας, υπήρχε. Ταυτόχρονα η άμεση επίλυση του και η αποφυγή κλιμάκωσης δείχνουν μία πολιτική επιλογή και των δύο πλευρών χαρακτηριστική της περιόδου εκείνης. Αν θέλαμε να το αναλύσουμε πολιτικά, θα έπρεπε να αναφέρουμε ότι η προτεραιότητα που είχε διαμορφωθεί στο σχεδιασμό του Ερντογάν ήταν η ανατροπή του καθεστώτος του βαθέος κράτους, η χρήση ευρωπαϊκών πόρων για την οικονομική ανάταξη της Τουρκίας και όχι η κλιμάκωση της έντασης με την Ελλάδα, κάτι που εξάλλου, θα δυσκόλευε τον ευρύτερο σχεδιασμό του

2010- Ιούλιος 2016

Το πρώτο που θα αναλύσουμε στην περίοδο αυτή, είναι το Προσφυγικό. Τα χρόνια αυτά, η Ελλάδα αντιμετώπιζε μια πολύπλευρη πρόκληση, η οποία ξεπερνούσε ακόμα και τη διαρκή οικονομική κρίση, το προσφυγικό και μεταναστευτικό ζήτημα. Το ζήτημα αυτό οξύνθηκε σημαντικά κατά την περίοδο 2014-2015, με το 2015 να

ξεχωρίζει ως έτος πρωτοφανών προσφυγικών εισροών στην ελληνική επικράτεια, κυρίως από ανατολικές χώρες όπως το Ιράκ, η Συρία και το Αφγανιστάν.

Πίνακας 8

Μήνας	Αριθμός μεταναστών / προσφύγων		
	2014	2015	2016
Ιανουάριος	955	1.694	67.415
Φεβρουάριος	1.001	2.873	57.066
Μάρτιος	1.501	7.879	26.950
Απρίλιος	1.257	13.556	365
Μάιος	1.703	17.889	1.725
Ιούνιος	3.198	31.400	1.554
Ιούλιος	3.927	54.899	1.920
Αύγουστος	6.750	107.843	3.449
Σεπτέμβριος	7.460	147.123	3.090
Οκτώβριος	7.440	211.663	2.980
Νοέμβριος	3.820	152.250	2.000
Δεκέμβριος	2.060	108.750	1.670

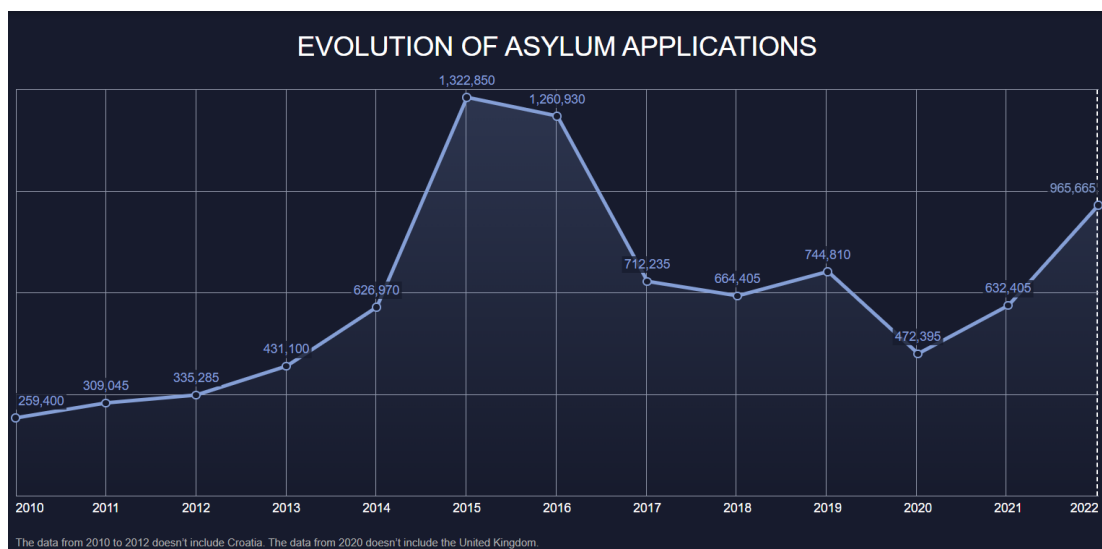
Πηγή: Υπ. Μετ. & Ασύλου

Σε διάστημα μόλις 11 μηνών, από την 1η Ιανουαρίου έως τις 20 Νοεμβρίου, περίπου 660.000 άτομα πραγματοποίησαν το επικίνδυνο ταξίδι μέσω του Αιγαίου από την Τουρκία προς τα ελληνικά νησιά. Αυτά τα απελπισμένα ταξίδια, που συχνά πραγματοποιήθηκαν υπό αντίξοες συνθήκες, υπογράμμισαν τον επείγοντα χαρακτήρα της ανθρωπιστικής κρίσης. Επιπλέον, σύμφωνα με στοιχεία από τις ελληνικές λιμενικές αρχές και τις υπηρεσίες επιβολής του νόμου, υπήρξε μια εντυπωσιακή αύξηση 251% των παράτυπων μεταναστών κατά τους πρώτους οκτώ μήνες του 2015 σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος. Το Αιγαίο Πέλαγος, ιδίως ως διάυλος για τους πρόσφυγες και τους μετανάστες που κατευθύνονται προς την Ελλάδα, αναδείχθηκε ως η προτιμώμενη και, σε πολλές περιπτώσεις, η μόνη βιώσιμη διαδρομή που παρέχεται από τους διακινητές ανθρώπων. Με τραγικό τρόπο, αυτό οδήγησε σε πολυάριθμα περιστατικά απώλειας ζωής κατά τη διάρκεια αυτών των επικίνδυνων θαλάσσιων διελεύσεων, με ζωές να χάνονται εν μέσω των δύσκολων συνθηκών αυτών των ταξιδιών.

Ο τεράστιος όγκος των εισερχόμενων προσφύγων και μεταναστών επιβάρυνε τις δυνατότητες των νησιών, ιδίως εκείνων με μικρότερο μόνιμο πληθυσμό, καθώς οι

υποδομές τους αποδείχθηκαν ανεπαρκείς για να φιλοξενήσουν τους μεγάλους αριθμούς που έφταναν. Επιπλέον, οι ελληνικοί κρατικοί μηχανισμοί που ασχολούνται με τη μετανάστευση βρέθηκαν απροετοίμαστοι για το μέγεθος της κρίσης. Η κατάσταση επιδεινώθηκε από το γεγονός ότι η χερσαία οδός στα σύνορα του Έβρου είχε ασφαλιστεί με φράχτη, κατευθύνοντας τις μεταναστευτικές ροές προς τα νησιά του Αιγαίου. Κατά συνέπεια, υπήρχε έλλειψη κέντρων υποδοχής προσφύγων και μεταναστών, καθώς και εγκαταστάσεων κράτησης και στέγασης αιτούντων άσυλο και αναγνωρισμένων προσφύγων. Οι υπηρεσίες επιβολής του νόμου, επιφορτισμένες με την προστασία των συνόρων, ανέλαβαν απροσδόκητους ρόλους ως διασώστες λόγω της σημαντικής παρουσίας Σύρων προσφύγων που δικαιούνταν διεθνούς προστασίας. Στην πράξη αυτή η κρίση ξεπέρασε τα Ελληνικά σύνορα και σύντομα στρατιές προσφύγων και μεταναστών κατευθύνονταν προς την Κεντρική και Βόρεια Ευρώπη.

Πίνακας 9

Πηγή: https://www.europarl.europa.eu/infographic/asylum-migration/index_en.html#filter=2022

Αυτή η περίπλοκη κατάσταση στο Αιγαίο είχε εκτεταμένες επιπτώσεις. Δεν επρόκειτο μόνο για μια ανθρωπιστική κρίση που οφειλόταν στις άσχημες συνθήκες και τη δυσχερή θέση των προσφύγων, ιδίως εκείνων που διέφευγαν από τον εμφύλιο πόλεμο της Συρίας, αλλά έθεσε επίσης σημαντικές γεωπολιτικές ανησυχίες. Ο ρόλος της Τουρκίας στη διευκόλυνση ή την παρεμπόδιση της ροής των προσφύγων μέσω του

εδάφους της και μέσω του Αιγαίου έγινε ένα αμφιλεγόμενο ζήτημα. Ορισμένοι θεώρησαν τις ενέργειες της Τουρκίας ως μια μορφή πίεσης ή, με πιο κριτικούς όρους, ως μια μορφή εκβιασμού έναντι της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επιδιώκοντας παραχωρήσεις και υποστήριξη σε διάφορους τομείς, συμπεριλαμβανομένης της οικονομικής βοήθειας και της απελευθέρωσης της βίζας. Συμπερασματικά, η προσφυγική και μεταναστευτική κρίση στο Αιγαίο είναι ένα πολύπλευρο ζήτημα με βαθιές ανθρωπιστικές και γεωπολιτικές διαστάσεις. Η Τουρκία το εργαλειοποίησε τόσο σε επίπεδο εκβιασμού, όσο και πιθανής αποσταθεροποίησης τόσο των γειτόνων της όσο και τον πολιτικών συστημάτων της Ευρώπης. Αυτή η όψη, δείχνει μια κλιμάκωση των ενεργειών της Τουρκίας, ιδίως από τα τέλη της δεύτερης περιόδου - που περιγράψαμε- και μετά.

Το δεύτερο γεγονός που αξίζει να αναλυθεί συνέβη στις αρχές του 2016, συγκεκριμένα την 6^η Φεβρουαρίου όταν οι ελληνικές αρχές κατέθεσαν σχέδιο πτήσης του Πρωθυπουργικού αεροσκάφους που μέσω Τουρκίας θα κατευθυνόταν στο Ιράν, έχοντας ως σταθμό ανεφοδιασμού την Ρόδο. Η Τουρκία το απέρριψε προτείνοντας ως σταθμούς ανεφοδιασμού την Αλεξανδρούπολη ή την Άγκυρα (Iifo, 2016). Στην πράξη αυτό σήμαινε αμφισβήτηση στο υψηλότερο δυνατό συμβολικό επίπεδο του δικαιώματος της Ελλάδος να χρησιμοποιεί βάσεις ή αεροδρόμια στα Δωδεκάνησα ενώ η Τουρκία με τον τρόπο αυτό τον εαυτό παρουσιάζεται σε συν-κυρίαρχη δύναμη της συγκεκριμένης περιοχής. Αν κάποιος λάβει υπόψη του την αύξηση του συνόλου των παραβιάσεων για την περίοδο 2010 έως και 2016 καταλαβαίνει ότι υπήρξε μία κλιμάκωση της επιθετικής δράσης της Τουρκίας. Επιστέγασμα αυτής θα μπορούσε να εκληφθεί πώς ήταν η άρνηση του δικαιώματος στάθμευσης και ανεφοδιασμού εντός συγκεκριμένων τμημάτων της Ελληνικής επικράτειας στο ίδιο το πρωθυπουργικό αεροσκάφος.

2016-2022

Τόσο τον Ιανουάριο του 2017 όσο και το Φεβρουάριο του 2018 στην περιοχή των Ιμίων, την περιοχή δηλαδή που είχε λάβει χώρα η γνωστή κρίση το 1996, παρατηρήθηκαν κλιμακούμενες ενέργειες της Τουρκίας. Τον Ιανουάριο του 2017 τουρκικά πλοία προσέγγισαν τα Ίμια και στα οποία επέβαινε, μεταξύ άλλων, ο τότε αρχηγός του γενικού επιτελείου στρατού Χουλουσί Ακάρ. Οι κινήσεις αυτές αναγνωρίστηκαν ως παραβιάσεις των ελληνικών συνόρων από παραπλεύουσα Ελληνική κανονιοφόρο. Το Φεβρουάριο του 2018 ελληνικό λιμενικό σκάφος που

περιπολούσε στην περιοχή εμβολίστηκε από τουρκική ακταιωρό (Ελ. Τύπος, 2018). Και τα δύο γεγονότα, παρότι ως δράση επί του πεδίου θα έλεγε κάποιος ότι ήταν περιορισμένη, έχουν υψηλή συμβολική αξία καθώς αφενός η άρνηση της Τουρκίας να αποδεχθεί την κυριότητα στην περιοχή της Ελλάδας μεταβάλλεται σε ξεκάθαρη απαίτηση αναγνώρισης Τουρκικής κυριότητας (δηλαδή οι γκρίζες ζώνες ως τακτική αποτελούν παρελθόν και περνάμε σε απαίτηση κυριαρχίας) αφετέρου ιδιαίτερα με τη χρήση αποβατικών μέσων και την παρουσία του αρχηγού του γενικού επιτελείου στρατού της Τουρκίας (το 2017) έμμεσα αλλά καθαρά στέλνουν το μήνυμα μιας ετοιμότητας δράσης στην περιοχή. Η Τουρκία έχοντας περάσει στην τρίτη της πολιτική φάση όπως τις περιγράψαμε νωρίτερα μπαίνει με πιο δυναμικό τρόπο στο πεδίο και με μεγαλύτερη ενέργεια αμφισβητεί σε όλα τα επίπεδα τις υφιστάμενες συνθήκες, ιδίως τη συνθήκη της Λωζάνης

Το Μάρτιο του 2018 συνελήφθησαν από τον τουρκικό στρατό, δύο έλληνες στρατιωτικοί στον Έβρο, οι οποίοι φαίνεται να είχαν εισέλθει στην τουρκική επικράτεια. Τα τουρκικά δικαστήρια αποφάσισαν την κράτηση τους ενώ διακινούνται πληροφορίες για απαγγελίες κατηγοριών περί κατασκοπείας. Ο Ερντογάν προσπάθησε εμμέσως να τους χρησιμοποιήσει ως ένα μοχλό πίεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας έναντι των 8 Τούρκων Αξιωματικών που είχαν καταφύγει στην Ελλάδα ζητώντας άσυλο μετά το πραξικόπημα. Εν τέλει απελευθερώθηκαν, με συμβολικό τρόπο, παραμονές Δεκαπενταύγουστου (iefimerida, 2018). Αυτή η πρακτική, σε μεγάλο βαθμό, θα έλεγε κάποιος πώς ενσωματώνει το σύνολο της πολιτικής αντίληψης της Τουρκίας και του Ερντογάν σε αυτή τη χρονική περίοδο. Πρόκειται για μία καταφανή εργαλειοποίηση θεμάτων που λύνονταν στο πεδίο πολύ γρήγορα στο παρελθόν, πρόκειται επίσης για την αποδοχή της αποσάθρωσης οποιοδήποτε ίχνος κράτους δικαίου εντός της Τουρκίας. Οι θεσμοί εργαλειοποιούνται, είναι πάντα πρόθυμοι να υπηρετήσουν τον Ερντογάν και χρησιμοποιούνται με εκβιαστικό τρόπο προς τα έξω. Η Τουρκία έχοντας η ίδια μεταβληθεί σε ένα αυταρχικό κράτος, φαίνεται πλέον να μη νοιάζεται ή να μην κατανοεί, ότι θεσμικές διαδικασίες σε άλλα κράτη αποκλείουν την ύπαρξη απόλυτης εξουσίας και για να πετύχει τις στοχεύσεις της είναι ικανή να εργαλειοποιήσει οτιδήποτε, στην προκειμένη περίπτωση τους δύο Έλληνες στρατιώτες για να πετύχει την απέλαση των 8 Αξιωματικών.

Στα τέλη Φεβρουαρίου του 2020, ο Τούρκος πρόεδρος Ερντογάν έκανε μια σημαντική ανακοίνωση, δηλώνοντας ότι η Τουρκία δεν θα εμποδίζει πλέον τους

Σύρους πρόσφυγες να φτάσουν στην Ευρώπη. Η απόφαση αυτή οδήγησε σε διπλωματικές εντάσεις, βίαιες συγκρούσεις μεταξύ νεοεισερχομένων και ελληνικών αρχών και έντονες πολιτικές αντιδράσεις. Το πρωί της ίδιας ημέρας, σήμανε συναγερμός στον Έβρο, καθώς περισσότεροι από 300 πρόσφυγες και μετανάστες επιχείρησαν να περάσουν στην Ελλάδα στο άκουσμα ότι η Τουρκία δεν θα εμπόδιζε πλέον τους πρόσφυγες από την Ιντλίμπ να φτάσουν στην Ευρώπη. Τόσο τα ξένα όσο και τα ελληνικά μέσα ενημέρωσης, μαζί με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διάδοση των πληροφοριών, ανταλλάσσοντας εικόνες και βίντεο και από τις δύο πλευρές των συνόρων (ΤΑ ΝΕΑ, 2020) .

Η οργανωμένη συγκέντρωση ενός μεγάλου πλήθους χωρίς προσφυγικό προφίλ στα σύνορα και οι απόπειρες βίαιης εισόδου τους στο ελληνικό έδαφος αποτέλεσαν μια άνευ προηγουμένου πρόκληση. Το γεγονός αυτό δεν ήταν απλώς ένα μεταναστευτικό ζήτημα, αλλά είχε επίσης εθνικές και γεωπολιτικές προεκτάσεις, αντανακλώντας τους στρατηγικούς στόχους της Τουρκίας έναντι της Ελλάδας και της ΕΕ. Η βασική αιτία της κρίσης ήταν η προσπάθεια της Τουρκίας να ασκήσει πίεση στην Ευρώπη για πολιτικά και οικονομικά οφέλη, ενώ παράλληλα επιδίωκε τις μακροχρόνιες πολιτικές της επιδιώξεις εναντίον της Ελλάδας. Η Τουρκία εργαλειοποίησε τους μετανάστες και τους πρόσφυγες ως μέσο για την επίτευξη των στόχων της. Η προσέγγιση αυτή δεν ήταν νέα, καθώς η Τουρκία είχε χρησιμοποιήσει την παράτυπη μετανάστευση στο παρελθόν για να δημιουργήσει προβλήματα στην Ελλάδα. Η Ελλάδα αντέδρασε αποφασιστικά σε πολλαπλά επίπεδα, τόσο πολιτικά όσο και επιχειρησιακά. Η κυβέρνηση επικαλέστηκε το άρθρο 78 παράγραφος 3 της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης για να αντιμετωπίσει την κατάσταση έκτακτης ανάγκης που προκλήθηκε από την εισροή υπηκόων τρίτων χωρών στα εξωτερικά σύνορα της ΕΕ. Ζήτησε επίσης βοήθεια από τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής (FRONTEX) και ενημέρωσε τους επικεφαλής των θεσμικών οργάνων της ΕΕ για την κατάσταση (in, 2020).

Σε επιχειρησιακό επίπεδο το Αιγαίο δεν έμεινε εκτός, οι υπηρεσίες αστυνόμευσης των συνόρων, όπως η Ελληνική Αστυνομία, το Λιμενικό Σώμα διαδραμάτισαν κρίσιμο ρόλο και εκεί. Ειδικές δυνάμεις ταχείας αντίδρασης αναπτύχθηκαν για την ενίσχυση της ασφάλειας. Η "ολιστική προσέγγιση" που υιοθέτησε η Ελλάδα απέτρεψε με επιτυχία μια μαζική εισροή παράνομων μεταναστών και διασφάλισε τα ευρωπαϊκά σύνορα. Οι εντάσεις άρχισαν να μειώνονται καθώς η κρίση του COVID-19 ώθησε

την Τουρκία να κλείσει τα σύνορά της με την Ελλάδα και τη Βουλγαρία. Στα τέλη Μαρτίου 2020, το συγκεντρωμένο πλήθος στον Έβρο αποχώρησε. Αυτή η συντονισμένη αποχώρηση αντανάκλασε την προηγούμενη συντονισμένη προσπάθειά τους να εισέλθουν στην Ελλάδα (in,2020).

Συμπερασματικά, τα γεγονότα στον Έβρο στις αρχές του 2020 δεν ήταν απλώς μια μεταναστευτική πρόκληση αλλά και ένας γεωπολιτικός ελιγμός της Τουρκίας. Επιδίωξη στην πραγματικότητα ήταν η πλήρης αδρανοποίηση μελλοντικά των ελληνικών αρχών έτσι ώστε η Τουρκία να μπορεί να εκβιάζει μέσω των μεταναστευτικών ροών την ίδια την Ευρώπη και να αποσταθεροποιεί την Ελλάδα. Ο όλος σχεδιασμός, ο τρόπος υλοποίησης, η παρουσία τουρκικών αρχών στο πεδίο μάρτυρα την παραπάνω λογική και στην ουσία είναι ένα νέο επίπεδο επιθετικότητας έναντι της Ελλάδας

Το καλοκαίρι του 2020, με μια διπλωματική κίνηση - απάντηση στο τουρκολιβυκό μνημόνιο, η Ελλάδα υπέγραψε συμφωνία με την Αίγυπτο για τη μερική οριοθέτηση της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης (ΑΟΖ), προκαλώντας την έντονη αντίδραση της Τουρκίας (Μελέτης, 2020) .

Ως απάντηση στην ελληνοαιγυπτιακή συμφωνία, η Τουρκία εξέδωσε νέο ναυτικό συναγερμό, αποκλείοντας θαλάσσια περιοχή στην υφαλοκρηπίδα της Ελλάδας και ανακοινώνοντας σεισμικές έρευνες από το ερευνητικό σκάφος Oruc Reis, συνοδευόμενο από σκάφη υποστήριξης και φρεγάτες. Η Ελλάδα, καλά προετοιμασμένη και παρακολουθώντας στενά την κατάσταση, αντέδρασε άμεσα. Οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις τέθηκαν σε κατάσταση ύψιστου συναγερμού. Η κυβέρνηση και η στρατιωτική ηγεσία συνεργάστηκαν αποτελεσματικά για τη διαχείριση της εξελισσόμενης κρίσης. Ο ελληνικός στόλος τοποθετήθηκε στρατηγικά για να εμποδίσει το Oruc Reis να διεξάγει έρευνες στα ελληνικά ύδατα. Ο Στρατός Ήραας και η Πολεμική Αεροπορία διαδραμάτισαν επίσης κρίσιμο ρόλο στη διαφύλαξη των ελληνικών συνόρων. Στο διπλωματικό μέτωπο, η Ελλάδα συγκέντρωσε διεθνή αλληλεγγύη και υποστήριξη. Δημιουργήθηκαν ισχυρές σχέσεις με τις αραβικές χώρες, ιδίως τη Σαουδική Αραβία και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, καθώς και με το Ισραήλ. Οι ΗΠΑ και η ΕΕ υποστήριξαν την Ελλάδα, με τον υπουργό Εξωτερικών Πομπέο να καταδικάζει τις ενέργειες της Τουρκίας και την ΕΕ να

συγκαλεί έκτακτο Συμβούλιο Υπουργών Εξωτερικών. Η Γαλλία παρείχε διπλωματική και στρατιωτική υποστήριξη καθ' όλη τη διάρκεια της κρίσης (Καθημερινή, 2020).

Κατά τη διάρκεια της κρίσης σημειώθηκαν διάφορα περιστατικά, συμπεριλαμβανομένης μιας ναυτικής αντιπαράθεσης μεταξύ ελληνικών και τουρκικών πολεμικών πλοίων, όπου η ελληνική φρεγάτα « Λήμνος» ουσιαστικά προσέκρουσε με την Τουρκική «Kemal Reis» που υπέστη σημαντικές ζημιές (Τα Νέα, 2020). Οι διεθνείς δυνάμεις σήμαναν την παρουσία τους μέσω του αμερικανικού πολεμικού «USS Hershel Woody Williams», της γαλλικής φρεγάτας La Fayette στην Κύπρο και κοινών αεροπορικών ασκήσεων της Ελλάδας με τη Γαλλία και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα. Η ελληνική Πολεμική Αεροπορία παρουσίασε την υπεροχή της σε αερομαχίες, ενώ ο ελληνικός στόλος αντιμετώπισε αποτελεσματικά τις τουρκικές ναυτικές προσπάθειες. Υπό διεθνή πίεση, η Τουρκία απέσυρε το Oruc Reis, προσποιούμενη ανάγκες συντήρησης. Η «έξυπνη» διπλωματία και η στρατιωτική ετοιμότητα της Ελλάδας έδειξαν ότι δεν θα προκαλούνταν σε κρίση. Η αντίδραση της Ελλάδας την καθιέρωσε αποτελεσματικά ως πυλώνα περιφερειακής σταθερότητας (Καθημερινή, 2020).

Αναγνωρίζοντας την ανάγκη για συνεχή ετοιμότητα, η Ελλάδα ανακοίνωσε σχέδια για την ενίσχυση των στρατιωτικών της δυνατοτήτων. Αυτό περιελάμβανε την απόκτηση αεροσκαφών Rafale, ελικοπτέρων Romeo, τορπιλών, φρεγατών και την πρόσληψη προσωπικού. Επιπλέον, η Ελλάδα στόχευε στην ενεργοποίηση της εγχώριας αμυντικής βιομηχανίας της για την ενίσχυση της οικονομίας και τη δημιουργία θέσεων εργασίας. Η αντίδραση της Ελλάδας στην κρίση του Oruc Reis ανέδειξε τη δέσμευσή της στην υπεράσπιση της εδαφικής ακεραιότητας, τη διπλωματική της δεινότητα και την ικανότητά της να συγκεντρώνει διεθνή υποστήριξη. Η κρίση ώθησε την Ελλάδα να επενδύσει στις ένοπλες δυνάμεις της και στην εγχώρια αμυντική βιομηχανία για να διατηρήσει την αποτρεπτική της ικανότητα απέναντι στις μελλοντικές προκλήσεις από τις αναθεωρητικές πολιτικές που ακολουθεί η Τουρκία. Η κρίση αυτή αποτέλεσε το πλέον θερμό επεισόδιο ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία στον 21ο αιώνα. Θα μπορούσε κάποιος να το αναφέρει στο αποκορύφωμα μιας σειράς γεγονότων με κλιμακούμενο και διαφοροποιημένο χαρακτήρα από την πλευρά της Τουρκίας. Από την προσφυγική κρίση του 2015, στην ομηρία των Ελλήνων στρατιωτικών, στα γεγονότα του Έβρου τον Μάρτιο του 2020 η κλιμάκωση είναι φανερή. Ο Ερντογάν έχοντας κυριαρχήσει απόλυτα στο

εσωτερικό, για μία σειρά λόγων έχει πλέον στραφεί προς την Ελλάδα με όλο και μεγαλύτερη βιαιότητα. Ταυτόχρονα βέβαια ιδίως στα δύο σημαντικότερα γεγονότα σταθερή επιδίωξη της Τουρκίας είναι η ταυτόχρονη ενοχοποίηση της Ελλάδας ως υπαίτιο της κρίσης. Θα έλεγε κάποιος ότι συμβαίνουν ταυτόχρονα τρία πράγματα, από τη μία η Ελλάδα εμφανίζεται στρατιωτικά να έχει ελλείψεις λόγω της δεκαετούς σχεδόν οικονομικής κρίσης κάτι που η Τουρκία προφανώς εκλαμβάνει ως ευκαιρία, ταυτόχρονα ο Ερντογάν γινόμενος ο ίδιος όλο και πιο πολύ απολυταρχικός στο εσωτερικό κινείται με τον ίδιο τρόπο και στο εξωτερικό - και όχι μόνο έναντι της Ελλάδας-. Τέλος μέσα σε όλα αυτά σταθερή επιδίωξη παραμένει η πρόφαση, δηλαδή η ενοχοποίηση από πλευράς της Τουρκίας της Ελλάδος κάτι που η ίδια αισθάνεται ότι θα την απελευθερώσει στο επίπεδο των κινήσεων. Είναι δυνατόν να παρομοιάσει κανείς αυτή τη κατάσταση με το playbook της εισβολής στην Κύπρο ή για να έρθουμε σε ένα πιο σύγχρονο παράδειγμα το playbook που χρησιμοποίησε η Ρωσία για την εισβολή στην Ουκρανία.

3.2 Αποτιμώντας τις σχέσεις Ελλάδας - Τουρκίας επί Ερντογάν

Κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα, η Ελλάδα και η Τουρκία βίωσαν μια σύνθετη σχέση που χαρακτηρίζεται από φάσεις συμφιλίωσης και γειτονικής συνεργασίας, οι οποίες αντιπαραβάλλονται με περιόδους έντασης και αντιπαλότητας. Είναι αξιοσημείωτο ότι κατάφεραν να αποφύγουν ολοκληρωμένες ένοπλες συγκρούσεις, χάρη σε λύσεις της τελευταίας στιγμής και τη διεθνή διαμεσολάβηση. Ωστόσο, καθώς ξημέρωνε ο 21ος αιώνας, μια διαφορετική προσωπικότητα εμφανίστηκε στο τουρκικό πολιτικό τοπίο, αναδιαμορφώνοντας τη δυναμική της εξωτερικής πολιτικής της περιοχής: Ο πρόεδρος Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν. Η πολιτική του προσωπικότητα και οι φιλοδοξίες του στην εξωτερική πολιτική θα άφηναν βαθύτατο αντίκτυπο στις σχέσεις μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Στο επίκεντρο του οράματος του Ερντογάν για την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας ήταν η έννοια του "Στρατηγικού Βάθους", ένα δόγμα που υπερασπίστηκε ο στενός του συνεργάτης, Αχμέτ Νταβούτογλου. Κεντρικό σημείο αυτού του δόγματος ήταν η πολιτική των "μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες", που αντανάκλα την επιθυμία για φιλικές σχέσεις με όλα τα γειτονικά έθνη. Ωστόσο, η Ελλάδα αναδείχθηκε ως αξιοσημείωτη εξαίρεση σε αυτή την πολιτική. Η Τουρκία όχι μόνο απέτυχε να αντιμετωπίσει τα υπάρχοντα ζητήματα, αλλά εισήγαγε

και νέες πηγές διαμάχης, τοποθετώντας την Ελλάδα στην πρώτη γραμμή των περιφερειακών προβλημάτων της (Κουσκουβέλης, Λίτσας, 2013).

Η αρχική περίοδος της ηγεσίας του Ερντογάν από το 2002 έως το 2007 σηματοδότησε μια φάση προσέγγισης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, και τα δύο έθνη κατέβαλαν συντονισμένες προσπάθειες για την ενίσχυση της εμπιστοσύνης και των σχέσεων συνεργασίας. Η Ελλάδα ενέκρινε την υποψηφιότητα της Τουρκίας για ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και ανέμενε ότι η Τουρκία θα προχωρούσε στις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις, ιδίως στους τομείς των θεμελιωδών δικαιωμάτων και του κράτους δικαίου. Ταυτόχρονα, αναμενόταν δέσμευση για εγκατάλειψη της επιθετικής ρητορικής και των εδαφικών διεκδικήσεων έναντι της Ελλάδας και της Κύπρου. Ωστόσο, στα χρόνια που ακολούθησαν, υπήρξε μικρή ουσιαστική αλλαγή στη σχέση Αθήνας-Άγκυρας.

Οι ελπίδες για ουσιαστική βελτίωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων διαψεύστηκαν, καθώς οι εντάσεις αναζωπυρώθηκαν λόγω μιας σειράς παραβιάσεων και προκλητικών ενεργειών. Επιπλέον, αναπτύχθηκε αρνητική ατμόσφαιρα μεταξύ της Τουρκίας και της Κύπρου, η οποία προήλθε από τις διαφωνίες σχετικά με την εκμετάλλευση των αποθεμάτων φυσικού αερίου εντός της κυπριακής Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης (ΑΟΖ). Παρά το σκηνικό αυτό, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις παρέμειναν σε μεγάλο βαθμό αμετάβλητες τα επόμενα χρόνια. Οι διαφωνίες παρέμειναν όσον αφορά τα θέματα προς διαπραγμάτευση, ενώ οι παραβιάσεις του ελληνικού εθνικού εναέριου χώρου συνεχίστηκαν αμείωτες. Η Τουρκία φάνηκε να απομακρύνεται από την ΕΕ και ήταν εμφανής η στροφή προς στενότερους δεσμούς με τις αραβικές χώρες, με φιλοδοξίες να τοποθετήσει την Τουρκία ως ηγέτη στον ευρύτερο μουσουλμανικό κόσμο (Φίλης, 2017).

Η "Αραβική Άνοιξη", η οποία εκτυλίχθηκε από το 2011 και μετά, πυροδότησε ένα σημαντικό μεταναστευτικό κύμα, το οποίο η Τουρκία άρχισε να διοχετεύει μέσω του Αιγαίου προς την Ελλάδα, ιδίως μετά το 2015. Αυτή η μεταναστευτική στρατηγική έγινε ένας ακόμη μοχλός πίεσης της Τουρκίας προς την Ελλάδα. Εκτός από τις απειλές για την κυριαρχία στο Αιγαίο και την αναζωπύρωση της ρητορικής περί "γκρίζων ζωνών", η Ελλάδα επιβαρύνθηκε με μια σημαντική ανθρωπιστική κρίση που εντάθηκε δραματικά μετά το 2015 (Φίλης, 2017). Ωστόσο, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις φάνηκαν σε μεγάλο βαθμό αδιαπέραστες από αυτές τις προκλήσεις. Οι

εντάσεις αναζωπυρώθηκαν και πάλι το 2016 μετά την αποτυχημένη απόπειρα πραξικοπήματος στην Τουρκία στις 15 Ιουλίου 2016. Η φυγή οκτώ Τούρκων αξιωματικών στην Ελλάδα ώθησε την Τουρκία να ζητήσει την έκδοσή τους, αλλά η Ελλάδα, σύμφωνα με το ευρωπαϊκό και το διεθνές δίκαιο, εξέτασε το ενδεχόμενο να τους χορηγήσει άσυλο. Την ίδια χρονιά, η Τουρκία αμφισβήτησε ανοιχτά τη Συνθήκη της Λωζάνης, ακόμη και κατά τη διάρκεια της επίσκεψης του Ερντογάν στην Αθήνα, με αποτέλεσμα να επιβαρυνθούν οι σχέσεις της με το ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών.

Έκτοτε, η Τουρκία προσπάθησε να κλιμακώσει την ένταση, υιοθετώντας μονομερείς ενέργειες στο Αιγαίο, οι οποίες σηματοδεύτηκαν από συνεχείς παραβιάσεις του ελληνικού εναέριου χώρου. Επιπλέον, οι φιλοδοξίες της Τουρκίας στην Ανατολική Μεσόγειο, καθοδηγούμενες από τη νεο-οθωμανική μεγαλομανία της, έχουν προκαλέσει διαμάχες σχετικά με την υφαλοκρηπίδα της Μεγίστης (Καστελορίζου) και την υπογραφή μνημονίου κατανόησης με τη Λιβύη το 2019 για την οριοθέτηση "θαλάσσιων δικαιοδοσιών". Οι εξελίξεις αυτές έχουν προκαλέσει σοβαρές ανησυχίες στην Αθήνα.

Το τελευταίο διάστημα, οι εντάσεις συνεχίζουν να αυξάνονται, ιδίως το 2020. Η Ελλάδα απέτρεψε με επιτυχία μια απόπειρα εισροής μεταναστών στην περιοχή του Έβρου τον Μάρτιο, ενορχηστρωμένη από την Τουρκία. Το καλοκαίρι του 2020 σημειώθηκε περαιτέρω κλιμάκωση, καθώς η Τουρκία μετέτρεψε την Αγία Σοφία σε τζαμί και έστειλε το τουρκικό ωκεανογραφικό σκάφος «Oruç Reis» για να διεξάγει έρευνες σε περιοχή κοντά στο Καστελόριζο - μια περιοχή που η Τουρκία δεν αναγνωρίζει ως ελληνική. Το γεγονός αυτό έφερε την κινητοποίηση των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων και ιδίως των ναυτικών μονάδων, με ένα επεισόδιο αντιπαράθεσης να διαφαίνεται σε μεγάλο βαθμό. Οι προκλήσεις της Τουρκίας προκάλεσαν την αποδοκιμασία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία απείλησε με κυρώσεις. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ρωσία παρακολουθούσαν επίσης την κατάσταση με αυξανόμενη ανησυχία, προτρέποντας την Άγκυρα να αποκλιμακώσει την κατάσταση και να ξεκινήσει διάλογο με την Ελλάδα. Συμπερασματικά, παρά τις οικονομικές προκλήσεις της, ο νεο-οθωμανικός επεκτατισμός και οι περιφερειακές φιλοδοξίες της Τουρκίας τα τελευταία χρόνια έχουν οδηγήσει σε σημαντικές επενδύσεις σε εξοπλισμούς, άμυνα και επιθετικές ικανότητες. Οι επενδύσεις αυτές αποσκοπούν στη διασφάλιση του επιθυμητού ηγεμονικού ρόλου της Τουρκίας,

ευθυγραμμιζόμενες με το νεοοθωμανικό όραμά της και τους στόχους που έχουν τεθεί για το 2023. Κατά συνέπεια, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις έχουν εισέλθει σε μια φάση αυξημένης έντασης και αβεβαιότητας, με τους περιφερειακούς και παγκόσμιους παράγοντες να παρακολουθούν στενά τις εξελίξεις στην Ανατολική Μεσόγειο.

3.3 Επίλογος

Γίνεται από τα προηγούμενα φανερό πως οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις στην περίοδο διακυβέρνησης Ερντογάν δεν έμειναν σταθερές. Ο Ερντογάν, έχοντας υπόψη του την προηγούμενη εμπειρία τόσο από τον Μεντερές, όσο και από τον Ερμπακάν, γρήγορα κατανόησε ότι για να εδραιωθεί στην εξουσία θα έπρεπε να αλλάξει η θεσμική λειτουργία της Τουρκίας και τα όρια παρέμβασης του στρατού στην πολιτική ζωή, αυτό το τελευταίο μάλιστα τόσο με όρους θεσμών όσο και με όρους πραγματικής δύναμης.

Για να το επιτύχει αυτό χρειαζόταν συμμάχους σε κάθε επίπεδο. Έτσι εξηγείται ένα φαινομενικά αντιφατικό πολιτικά μέτωπο που στήριζε τον Ερντογάν και αποτελούνταν από Ευρωπαϊστές, αριστερούς και φιλελεύθερους αλλά και ισλαμιστές. Έτσι εργαλειοποιήθηκε και η προσπάθεια εισόδου στην ΕΕ, καθώς προσέφερε την νομιμοποίηση των θεσμικών αλλαγών -ως μια αναγκαιότητα για την εκπλήρωση των κριτηρίων της Κοπεγχάγης- και όχι ως μια αναμέτρηση Στρατού- Ερντογάν. Ακριβώς σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και μια σημαντική ύφεση στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, τουλάχιστον με όρους παραβιάσεων καθώς οι κεντρικές πολιτικές επιδιώξεις της Τουρκίας έναντι της Ελλάδας δεν άλλαξαν, αλλά διαφοροποιήθηκαν οι τόνοι που χρησιμοποιούνταν στον δημόσιο λόγο.

Η συμμαχία -σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο- δεν θα διαρκούσε για πάντα. Με την εδραίωση της κυριαρχίας του ο Ερντογάν στράφηκε και εναντίον των πρώην συμμάχων του, τόσο των οπαδών του Φετουλάχ Γκιουλέν, όσο και των αριστερών, φιλελεύθερων (και ευρύτερα της κοινωνίας των πολιτών) με χαρακτηριστικότερο επεισόδιο τα γεγονότα στο πάρκο Γκεζί. Την ίδια ώρα, ο Ερντογάν αισθάνεται αρκετά ισχυρός και εξωτερικά, τόσο οικονομικά όσο και πολιτικά και σταδιακά οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις επηρεάζονται. Τόσο σε επίπεδο λόγων, όσο και επί του πεδίου, παραμένουν όμως εντός κάποιου πλαισίου ελέγχου.

Μετά το πραξικόπημα του 2016, η Δημοκρατία στην Τουρκία θα μπορούσε στην καλύτερη περίπτωση να χαρακτηριστεί ως «καχεκτική» (με όρους βέβαια διαφορετικούς από αυτούς του Νικολακόπουλου, αλλά παραπλήσια τελικά αποτελέσματα). Ο Ερντογάν έχει εξαπολύσει ένα πογκρόμ εναντίον των αντιπάλων του (και των πρώην συμμάχων του) και έχει επιστρέψει στις ιδεολογικές του ρίζες που συμπεριλαμβάνουν τον Ισλαμισμό και τον Οθωμανισμό. Αυτή η θέαση του κόσμου, σε συνδυασμό με την αντίληψή του για κατάρρευση του μεταψυχροπολεμικού status quo, οδηγούν στην ενεργή επιδίωξη ενός διαφορετικού ρόλου για την Τουρκία. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις επιδεινώνονται σε όλα τα επίπεδα, λεκτικά και επί του πεδίου. Οι αναθεωρητικές αξιώσεις προβάλλονται έντονα και ακολουθούνται από αύξηση και ποιοτική αναβάθμιση των παραβιάσεων στο Αιγαίο, ενώ εργαλειοποιούνται και οι μεταναστευτικές/προσφυγικές ροές. Γεγονότα όπως οι συνεχείς υπερπτήσεις πάνω από Ελληνικά νησιά, η κράτηση των Ελλήνων στρατιωτικών στον Έβρο, τα γεγονότα τον χειμώνα του 2020 στην ίδια περιοχή και στο Αιγαίο το καλοκαίρι της ίδιας χρονιάς μαρτυρούν αυτή την κλιμάκωση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Ζαφειρόπουλος, Κ. (2015). «Πως γίνεται μια επιστημονική εργασία». Εκδόσεις Κριτική:Αθήνα

Ινσέλ, Α. &Μπαϊράμογλου, Α. 2007. Ο τούρκικος στρατός. Αθήνα: Βιβλιόραμα

Λίτσας Σ., (2007), «Η σύγχρονη Τουρκική πραγματικότητα και ο ρόλος του στρατού στις δομές εξουσίας του κράτους: Από τη θεσμική κατοχύρωση στη συνειδησιακή ταύτιση», Αθήνα , Ειδικές Μελέτες, ΕΛΙΑΜΕΠ

Η ΝΑΥΤΕΜΠΟΡΙΚΗ, (22/09/2023). Ερντογάν: Να διαλύσουμε την παραγμένη ατμόσφαιρα στο Αιγαίο. <https://www.naftemporiki.gr/politics/1516676/erntogan-na-dialysoyme-tin-taragmeni-atmosfaira-sto-aigaio/>

Πλατιάς Α. & Μπότσιου Κ. (2023). Ελληνοτουρκικά: Ρεαλισμός για τις λύσεις, οι αυταπάτες κοιμίζουν ευχάριστα. <https://www.defence-point.gr/news/ellinotourkika-o-realismos-dinei-lyseis-oi-aytapates-koimizoun-eucharista>

Ρόμπινς, Φ, 2004. Στρατός και Διπλωματία. Αθήνα: Σύγχρονοι ορίζοντες

Έθνος, (23/05/2023) , Κώστας Ηλιάκης: 17 χρόνια από τον θάνατο του σμηναγού - Πώς έπεσε το τουρκικό F-16 πάνω στο μαχητικό του - Βίντεο ντοκουμέντο, διαθέσιμο στο <https://www.ethnos.gr/greece/article/262457/kostashliakhs17xroniaapotonthanatotoysmhnagoyposepesetotourkikofl6panostomaxhtikotoybinteontokoymento>

Ελ. Τύπος, (2018) , Ίμια 2018: Το χρονικό της νέας κρίσης στο Αιγαίο, Διαθέσιμο στο <https://eleftherostypos.gr/ellada/185465-imia-2018-to-xroniko-tis-neas-krisis-sto-aigaio>

Καθημερινή, (2020), Ορούτς Ρέις, διαθέσιμα στο <https://www.kathimerini.gr/tag/oroyts-reis/>

Καθημερινή, (2023), Στρατηγικό σημείο ανάφλεξης η Αν. Μεσόγειος – Η Ελλάδα σε μια πολλαπλά «δύσκολη» γειτονιά, διαθέσιμα στο

<https://www.kathimerini.gr/politics/562743943/stratigiko-simeio-anaflexis-i-an-mesogeios-i-ellada-se-mia-pollapla-dyskoli-geitonia/>

Κουσκουβέλης, Η. και Λίτσας Σπ., (2013). Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία. Αθήνα: Ποιότητα

Μελέτης Ν., (2020), Τι σημαίνει η συμφωνία για οριοθέτηση ΑΟΖ μεταξύ Ελλάδας και Αιγύπτου, liberal, διαθέσιμο στο <https://www.liberal.gr/amyna-diplomatia/ti-simainei-i-symfonia-gia-oriothetisi-aoz-metaxy-elladas-kai-aigyptoy>

Τα Νέα, (2020), Η αλήθεια για το συμβάν με την ελληνική και την τουρκική φρεγάτα, διαθέσιμο στο <https://www.tanea.gr/2020/08/14/politics/i-alitheia-gia-to-symvan-metin-elliniki-kai-tin-tourkiki-fregata/>

ΤΑ ΝΕΑ. (2020,). Εκλείσει το τελωνείο στις Καστανιές Εβρου. διαθέσιμο στο <https://www.tanea.gr/2020/02/28/politics/metanasteytiko-i-ellada-ekleise-to-teloneio-stis-kastanies-evrou/>

Φίλης, Κ. , (2017), Τουρκία, Ισλάμ, Ερντογάν. Αθήνα: Παπαδόπουλος

Iefimerida, (2018), Επαναπατρίστηκαν οι 2 Έλληνες στρατιωτικοί -Ελεύθεροι μετά από 5 μήνες, διαθέσιμο στο <https://www.iefimerida.gr/news/437550/epanapatristikan-oi-2-ellines-stratiotikoi-eleytheroi-meta-apo-5-mines-eikones-vinteo>

In , (2020), Έβρος : Αποχώρησαν το πρωί οι μετανάστες από το σημείο των επεισοδίων στις Καστανιές, διαθέσιμο στο <https://www.in.gr/2020/03/27/greece/evros-apoxorisan-proi-oi-metanastes-apo-simeio-ton-epeisodion-stis-kastanies/>

In , (2020), Πέτσας μετά το ΚΥΣΕΑ : Ασύμμετρη απειλή κατά της εθνικής ασφάλειας – Πέντε έκτακτα μέτρα, διαθέσιμο στο <https://www.in.gr/2020/03/01/politics/oloklirothike-kysea-anamenontai-diloseis-petsa/>

Onalert, (2016), Αιγαίο: 3.601 πρόσφυγες έφτασαν μετά το τουρκικό πραξικόπημα. Διαθέσιμο στο <https://www.onalert.gr/uncategorized/aigaio-3601-prosfyges-eftasan-meta-to-tourkiko-praksikopima/125462/>

Ξενογλώσση

Ageštam, O. (2018). The Patterns of Democratic Backsliding: A systematic comparison of Hungary, Turkey and Venezuela. [Master Thesis, Södertörn University]. Södertörn University. ηλεκτρονικά διαθέσιμο στο <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sh:diva-36118>

Ataman, M. (2002, October). Özal Leadership and Restructuring of Turkish Ethnic Policy in the 1980s. *Middle Eastern Studies*, 38(4), σσ. 123–142

Baiquni B., (2017), Making sense of failed coup d'état in turkey and its aftermath, Conference Proceedings – ARICIS I

BBC, (2017), διαθέσιμο στο <http://www.bbc.com/news/world-europe-38883556>

Brown, J. (1987). The Military and Politics In Turkey. *Armed Forces & Society*, 13(2), 235–253

Cagatay, S., & Aktas O. R., (2017). How Erdoganism Is Killing Turkish Democracy. Διαθέσιμο στο <https://www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2017-07-07/how-erdoganism-killing-turkish-democracy>

Çarkođlu, A. (2008) Ideology or economic pragmatism?: Profiling Turkish voters in 2007. *Turkish Studies*, 9:2, 317-344

Cinar, O. (2021). Politically motivated prosecutions and detentions: grand chamber judgment in the case of Selahattin Demirtaş v. Turkey (no. 2). *Border Crossing*, 11(1), 25-30.

Creswell W., Creswell D. (2021). Μετ. Βενετσάνου. «Σχεδιασμός Έρευνας». Αθήνα: Προπομπός.

Dupond, P. (1998). Κεμάλ: ο δημιουργός της νέας Τουρκίας, Αθήνα: Κούριερ Εκδοτική

Eligür, B. (2010). The Mobilization of Political Islam in Turkey. Cambridge: Cambridge University Press

Elliot H.T.,(2004), «The Political Economy of Turkish Military Modernization», *The Middle East Review of International Affairs*, vol. 8, No.4, Article 5, Gloria Center

Gall, C. (2019). Turkey orders new election for Istanbul mayor, in setback for opposition. The New York Times Διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2019/05/06/world/europe/turkey-istanbul-mayor-election.html>

GöL, A. (n.d.). A Short Summary of Turkish Foreign Policy:1923-1939

Gözen R., (1996), “Turgut Ozal and Turkish Foreign Policy: Style and Vision”, Foreign Policy, 20

Grigoriadis, I., (2010). The Davutoğlu Doctrine and Turkish Foreign Policy. Middle Eastern Studies Programme, ELIAMEP, no. 8

Hale, W. (2000). Turkish Foreign Policy: 1774-2000, London: Frank Cass

Harris S. G. , (2011) Military Coups and Turkish Democracy, 1960–1980, Turkish Studies, 12:2, 203-213

Howard D.A., (2001),The History of Turkey ,California Greenwood

Jenkins G., (2001)“Context and circumstance: the Turkish military and politics”, Adelphi Papers, 43(337), 41-55

Karakoç, J. (2015). Authoritarian tendencies versus democratization: Evidence from Turkey. Στο J. Karakoç (Ed.), Authoritarianism in the Middle East before and after the Arab uprisings. New York: Palgrave Macmillan.

Kuniholm, B. (2008). The Turkish Context: Critical Issues in Modern Politics. Στο A. Çarkoğlu, & W. Hale (Επιμ.), The Politics of Modern Turkey (pp. 66-124). London: Routledge

Lewis, B. 2002. Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκίας. τ.2, Αθήνα: Παπαζήση

Narlı N.,(1999) “The rise of the islamist movement in Turkey”, MERIA Journal, Vol.3, No.3

Öktem, K. (2011). Angry vation: Turkey since 1989. London: Zed Books

Özbudun, E., & Gençkaya, Ö. F. (2009). Democratization and the politics of constitution-making in Turkey. Budapest: Central European University Press

Özbudun, E., & Hale, W. (2010). Islamism, democracy and liberalism in Turkey: The case of the AKP. New York: Routledge

Rabasa R. and Larrabee F.S.,(2008) “The Rise of Political Islam in Turkey”, The Rand Corporation. Santa Monica, CA: The Rand Corporation

Smith T.W.,(2005) “Between Allah and Atatürk: Liberal Islam in Turkey” The International Journal of Human Rights, Vol.9, No.3

Tait, R. (2008) Turkey’s governing party avoids being shut down for anti-secularism. The Guardian. Προσπελάστηκε 2-8-2023, Διαθέσιμο στο: <https://www.theguardian.com/world/2008/jul/30/turkey.nato1>

The economist (2010) ‘Erdoğan pulls it off’. The Economist. Προσπελάστηκε 2-8-2023, Διαθέσιμο στο: <https://www.economist.com/newsbook/2010/09/13/erdogan-pulls-it-off>

Tisdall, S. (2012) Turkey's Sledgehammer Coup verdict: justice or Soviet-style show trial?. The Guardian. Προσπελάστηκε 2-8-2023, Διαθέσιμο στο : <https://www.theguardian.com/world/2012/sep/25/turkey-sledgehammer-coup-trial-verdict>

Tuğal, C. (2009). Passive revolution: Absorbing the Islamic challenge to capitalism. California: Stanford University Press

Umit, R. (2015). The 2014 presidential election in Turkey. Electoral Studies, 39, 173-177

Ünver, A. H. (2009) Turkey’s “Deep-State” and the Ergenekon. The Middle East Journal. Προσπελάστηκε 2-8-2023, Διαθέσιμο στο : <https://www.mei.edu/publications/turkeys-deep-state-and-ergenekon-conundrum>

Waterfield, B. B. (2017). Erdogan plotted purge before coup, say Brussels spies. Διαθέσιμο στο <https://www.thetimes.co.uk/article/erdogan-plotted-purge-before-coup-say-brussels-spies-2hh8mgx6h>

Webber, F. (1993). Ο Επιτήδειος Ουδέτερος: Η Τουρκική Πολιτική κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, Αθήνα: Θετίλη

Yeşil, B. (2014). Press censorship in Turkey: Networks of state power, commercial pressures, and self- censorship. *Communication, Culture & Critique*, 7(2), 154-173.

Yesil, B. (2020). Performing nationalist populism in Turkey: an exploration of anti-Western, anti-élite and Muslim conservative undercurrents. *Celebrity Studies*, 11(3), 336-350.

Zürcher E., (2004), "Turkey A Modern History", London, I.B.Tauris Ltd

Zürcher, E. ,(2003), Turkey: A Modern History. , London, I. B. Tauris